

254

VALIK-
SARI

E. MÄNNIK

PALJASSAARE
TIPUL

13

V A L I K S A R I

Eesti Riikliku Kirjastuse väljaandel ilmuv
odavahinnaline raamatuseeria.

„VALIKSARI“ sisaldab kergestiloetavas ja parimas mõttes rahvalikus stiilis kirjutatud teoseid kaasaegsest kirjandusest ja klassikast.

„VALIKSARI“ on hinnalt odav ja kättesaadav igale töötajale. Uksiknumber sisaldab 72—96 lehekülge teksti ja maksab nr. 1—5 à 1 rbl., nr. 6 alates à 1 rbl. 50 kop.

„VALIKSARJA“ on müügil kõigis raamatukauplustes, ETKVL-i kooperatiivkauplustes ja Ajakirjandusliidu müügipunktides.

„VALIKSARJA“ JÄRGMISI NUMBREID:

P. Angeelina, „KÕIGE TAHTSAMAST“.

Autor on Nõukogude Liidu esimesi naistraktoriste, kes organiseeris 1933. a. esimese naistraktoristide brigaadi. Ta on sotsialistliku töö kangelane ja Stalini preemia laureaat. Esitatavas mälestuste vormis ja suure südamesoojusega kirjutatud teoses näitab Angeelina seda võitlusteed, mis tuli läbi teha temal ja ta kaaslastel kollektiviseeritavas külas enne sõda ja hiljem Suure Isamaasõja päevil.

VALIKSARI

NR. 13

A - 17299

EDUARD MÄNNIK

PALJASSAARE TIPUL

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1949

PALJASSAARE TIPUL

1

Neid oli neli meest ja üks naine.

Alles parkümmend minutit tagasi olid nad üksteist kohanud miinisadama vihmast märjal kail ning ruttasid nüüd seda mööda edasi. Nende taha jäi mahajäetud Tallinn suitsvate kvartaalide ning sadamas põlevate naftaladudega. Lahingukära oli peaaegu vaibunud. Juba varahommikul olid esimesed sakslased mööda Lasnamäe nõlvakut alla Kadriorgu ning Narva maanteele tunginud. Nüüd liikusid nad ettevaatlikult ja areldi sadamate poole. Aeg-ajalt prahvatasid seal bensiinipaagid ja lõhkesid reidil seisvate sõjalaevade suurtükimürsud.

Need viis inimest tõttasid miinisadama taga asuva väikese maanina poole, kus mõnikord hoiti varjul väikesi kaluripaate ning purjekaid. Kõige ees astus naine, kandes käes kulunud portfelli, mille kandesanga hoidsid ta pikad, külmast punetama löönud sõrmed. Aleks Laansoo heitis naisele lühikese kõrvalpilgu, kui see astus rutulise sammuga temast mööda. Ta nägi ainult

selle vasakut õhetavat näopoolt, baretiga varjutatud tihedaid juukseid ning pikergust, hästivormitud kõrva. Ja kuigi ta õieti rohkem ei näinudki, tundusid see vetruv kõnnak ning piha sirge hoiak talle siiski kuidagi tuttavaina. See näis mingi kauge, ammu-unustatud mälestusena, mille pisemadki jooned olid hakanud pikade aastate jooksul juba kustuma.

Kuid ta kissitas siiski järelemõtlikult silmakulme, nagu oleks just see meeldetuletus talle praegusel silmapilgul kõige tähtsam. Kas selles astumises ja piha sirges hoiakus polnud midagi elukutselist, niisugust, mis ühendab inimest tema tööga? Võib-olla... jah, võib-olla oli see nii. Kuid Aleks Laansoo ei jõudnud siiski mingile kindlale otsusele. See kõik hakkas jälle ta mõtetest niisama kiiresti haihtuma, nagu oli sinna tekkinudki. Ainult oimukohad jäid endiselt tuikama ja kogu pead pigistas kuklast kuni kõrge kühmulise otsmikuni piinav valu.

„See on magamatuses ja väsimusest... neli päeva pole olnud peaaluseks muud kui kõva püssikaha...“ mõtles ta korraks silmi sulgedes ning astus õlga soonivat püssirihma kohendades teistega vaikides kaasa.

Mõlemad mereväelased sammusid kõrvuti ühesuguse rütmiga: kärmelt ja reipalt nagu inimesed, kes harjunud raskusi taluma. Nad näisid selles väikeses salgas kõige värskemad ning jõulisemad. Vanem neist võis olla juba neljakümnendates aastates, suur ja mähklik kogu, kes ka erariietes oleks paistnud meremehena. Tema raskele kogule andis iseloomuliku joone kumer, justkui sineliõmblustega kokkupigistatud turi, mille kohta inimesed väidavad, et selle omanik on kindla-meelne ja heasüdamlik mees. Ta kandis puusal nagaani ja õlarihmalt lühikest ratsaväe karabiini. Kaks padrunilinti jooksis ristamisi üle rinna, kuna mõlemast

sinelitaskust vahtisid välja granaatide hallid käepidemed.

Noorem meremees oli tumedajumelisem ja rahutum. Ta kandis lühikest meremehe musta joppi ning lehvi-vate lindikestega madrusemütsi. Nagu ta kaaslasel, nii oli ka temal heidetud üle vasaku õla karabiin, kuna laskemoona-tagavara täiendas kaenlas olev tsinkplekist padrunikast. Kogu aeg heitis ta käies kiireid pilke merele, kus reidilt paistsid kaugete laevade suitsvad kogud. Ning iga kord, kui ta heitis pilgu sinna kättesaamatusse kaugusse, löid ta tumedates silmades leegitsema heledad täpikesed.

Aleks Laansoo, kes seda märkas, mõistis neid täpikesi. See oli mingi kramplik, teiste eest varjatud hingeliigutus, üks neid rasketel silmapilkudel järsku esilepurskuvaid ahastusi, mil inimene ärkvel olles tunneb, nagu näeks ta ebatõelist und. Ta ise oli viimaste päevade ja nädalate jooksul üle elanud selliseid piinavaid silmapilke. Need sarnanesid mingile kohutavale unenägude reale, mis kogu aeg justkui jätkusid, edasi keetsid, kõikusid tõelisuse ja ebatõelisuse piirimaal. Nii näis nüüd ka sellele noorukile, et see oli võimatu, täiesti uskumatu, et need kauged laevad, mille korstnad suitsesid reidil, olid neid maha jätnud.

Ta ei suutnud seda uskuda kogu oma meremehe südamega. Ja ainult mõningatel silmapilkudel, kui ta silmis vilkusid kahtlusesädemekesed, haaras teda siiski justkui kuskilt salapärasest sügavusest ootamatu hirm. Ent ta raputas enda sellest jälle kohe lahti, sest kuidas võis see olla, et need laevad, mida ta nii hästi tundis, millega olid seotud ta nooruse ilusamad silmapilgud, olid valmis Tallinna maha jätma? Siin pidi peituma mingisugune arusaamatus, mis laheneb kohe.

Võib-olla just nende mõtete tõttu paistis ka ta ilme veidi rahutu ja ärev. Kuid selles rahutuseski võis

vastu hommikust valgust näha iga ta näojoone ja liigutuse suurt sisemist kindlust ning veendumuse kaunist sära. Mõnel silmapilgul näis see Aleks Laansoole nõnda lähedane ja omane, otsekui oleks ta ise muutunud ligi paarkümmend aastat nooremaks.

Järsku takistas nende edasiminekut kõrge, värvi-mata puust plankaed.

„Oeh!“ seisatas naine, nagu oleks ta alles praegu märganud takistust.

„Kus siin värav on?“ küsis Laansoo, vaadates paremale ja vasakule. Kuid nähtavasti asusid sissekäigud ainult linnapoolses otsas.

„Mida ei ole, selle teeme kohel!“ heitis meremees padrunikasti maha ja haaras õlalt karabiini.

Mõne löögiga avanes paar lauda ja nad pugesisid ükshaaval nende vahelt läbi. Siit avardus vaade juba kaugemale. Kuid noore meremehe silmad olid kiindunud ikka merele, sinna kaugusse, kus asusid ta laevad.

„Nad ootavad ikka veel... korstnad suitsevad ja ootavad,“ rääkis ta nagu millegi üle rõõmustades. „Võib-olla saadavad nad mõne paadi randa.“

Kõik heitsid rutulise pilgu merele nagu olekski seal lähenemas paat. Kuid kogu laht oli endiselt tühi, ainult eemal lainete kohal vilksatasid hallis valguses kajakate keerlevad tiivapaarid. Ja veel kaugemal, peaaegu silmapiiril seisid ikka veel suitsvad laevad nagu mingis ootuses.

„Neetud! Nad oleksid võinud seda ammugi teha,“ kostis korruga kõige taga kärisev mehehäääl. „Kas neil pikksilma pole, et ei näe meid? Näevad!“

See oli lohmakas drapp-palitus mees, kes sammus kogu aeg kõige taga. Ta paiskas seda justkui etteheitena ja süüdistusena vanema mereväelase poole, kellest oli saanud selle väikese salga juht. Aga see ei vaada-

nudki tema poole tagasi, vaid vastas sammu aeglustamata:

„Mitte paanikasse sattuda... küllap saame ka ise hakkama. Kogu rand ei või ju paatidest tühi olla.“

„Muidugi leiame midagi! Klopsime kas või mõne parve kokku... iga meremees oskab sellega toime tulla,“ kordas ka nooruk õhinal vanema kaaslase sõnu. Ta lükkas oma lindikestega madrusemütsi veidi rohkem kuklasse ja hakkas jälle merd silmitsema. „Ja kaugel need laevad ära ei olegi... meid märgatakse kohe ja võetakse pardale.“

Ta pilgud jäid peatuma kauguses ühele punktile, suitsvate korstnate reale. See oli kindlasti sõjalaev, seda võis juba siia näha. Ning korraga hüüatas ta nagu eneselegi ootamatult:

„Uskuge mind... silmapiiril paistavad „Kirovi“ korstnad! Ma tunnen kirovlasi, nad ei jäta meid juba hätta... kui jõuame ainult merele.“

Vanem mereväelane heitis talle naeratava kõrvalpilgu ja küsis:

„Kas oled „Kirovilt“?“

„Ei...“ raputas nooruk pead. „Mina olen kaatril, aga ma tunnen „Kirovit“ hästi. See on leningradlaste uhkus, Balti punalipulise laevastiku kuulsus. Kaks aastat tagasi käisime kooliga „Kirovil“ ekskursioonil. Kirovlased kutsusid ise meid külla. See oli juulis, sõjalaevastiku päeval. Meid võeti lahkelt vastu nagu vanu sõpru, seletati ja näidati kõik. Ah, missugune võimas laevamürakas... hiiglane... tohutu terasmägi! Seda ei suudagi keegi võita.“

Need sõnad justkui liigutasid ka vanemat mereväelast. Ta nagu hellus, ja vaadates silmapiiril tõusvate suitsujugade poole, lausus hoopis pehmemalt:

„Jah, see on tõsi. Niisugusele hiiglasele on raske vastast leida.“

Esimest korda naeris vanem mereväelane kuuldavalt. Ta näol välgatas imelik sära, nagu oleks tal nooruki sõnadest kuidagi kergem hakanud.

Kõige taga sammuv lohmakas drapp-palitus mees oli teistest jälle mõned sammud maha jäänud. Ta hoidis oma püssi käes oskamatult ja tigeda vastumeelsusega. See püss... jah, selle oli talle miinisadamas kaptenleitnant pihku surunud, kui nad seisid tühja kai ääres, kust viimased laevad olid juba varahommikul reidile sõitnud. Nüüd olid see kohmakas vintpüss ja paar pihutäit mantlitaskutes klõbisevaid padruneid talle vastumeelseks ning tülikaks muutunud. Mis pidi ta nendega peale hakkama? Ta ümises kogu aeg midagi arusaamatult ning vandus tasakesi. Kuid ta püüdis seda siiski nõnda teha, et eessammuv naine seda ei kuuleks. Kogu ta astumisest paistis, nagu ei tahakski ta sammu kiirustada, vaid lonkis otsekui sunniviisil teiste järel. Tema oli ainuke, kes kogu tee lakkamatult suitsetas, süüdates käies ja oma tülikat vintpüssi vandudes ühe suitsu teise küljest. Põlenud paberossiotsad heitis ta ägeda hooga mere poole ning vandus jälle tasakesi.

Kui naine kuulis tema urisemisetaolist häält, heitis ta rahutuid pilke üle õla tagasi. Mõnikord näis, nagu põleks ta pilkudes isesugune rahutus, peaaegu piin, mis pani ka ta kitsa piha nagu külmavärinas võbisesema. Mees märkas seda ja hakkas siis kiiremalt astuma üle kaldaäärse kiviräbu. Need kaks, mees ja naine, näisid olevat selles väikeses salgas ainukesed tuttavad. Sest ka mõlemad meremehed olid alles pool tundi tagasi esmakordselt kohtunud miinisadama tühjal kail. Kuid neid sidus kohe see soe sõprus ja seltsimehelikkus, mis ühendab kõiki punalaevastiklasi nagu nähtamatute niidikestega ühtseks pereks.

Aleks Laansoo käeuur näitas juba pool üksteist.

Paremal õõtsuv augustikuu sombune meri justkui muutis teda veel uimasemaks ja väsinumaks. Kuid võib-olla oli see ka tolle suurtükimürsu tagajärg, mis oli tema öösel Lasnamäe veerul mitmeks tunniks meelemärkusetult pooleldi mulla alla matnud. Ja sellepärast oligi ta nüüd siin, teistest lahku jäänud ja maha jäetud.

Kogu veepind näis pärast öist vihma hall ja raske. Lained kahisesid jõuetult vastu rannakive. Päike virvendas tuhmilt. Paksud suitsupilved katsid eemal linna ja sadama kohal poolringis kogu idataeva. Aegajalt otsekui kärises mere hallus, välgatas terav leek ja kauge suurtükimürin veeres mere poolt nagu kõu üle vee. Sellele vastasid kohe sakslaste patareid heledama kilaga kuskilt Merivälja tipult.

„Tallinn ei ole veel langenud... ei ole veel langenud...“ kumisesid mõtete rebenenud killukesed Aleks Laansoo kõrvus.

Ta tundis järsku, nagu voolaks temasse kuskilt uut jõudu ja värskust. Seda ei toonud tuul, mis pani ta sinelihõlmad lipendama, vaid temas endas hakkas jälle sirgu ajama ajutiselt kadunud enesekindlus. Sellest voolavast tundest hakkas hoopis soe. Nõnda kaua, kuni kõmisesid merelt veel suurtükid, polnud sakslased linnas peremehed.

Kuid samal silmapilgul kostsid ruttajate taga üksikud püssipaugud. Kõik värahtasid ja heitsid rutulisi pilke selja taha. Kas olid sakslased jõudnud juba miinisadamasse, selle kõrge plankaia taha, mis varjas nüüd neid? Või nähti ruttajate kogusid kõrge ranna taustal ning mõni nurjatu reetur katsus neid tabada selja tagant?

Kuid kohe jäi kõik jälle vaikseks.

Drapp-palitus mees hirmus püssipaukude kajast ja hakkas sammu kiirustama.

„Oodake mind... oodake... ma ei suuda nõnda ruttu,“ kähises ta.

Võib-olla oleks ta suutnudki teistega sammu pidada, kuid nüüd oli see neetud vintpüss talle takistuseks. Ning korraga otsustas ta ja heitis püssi kividele. Mõlemad meremehed kuulsid seda, pöördusid ringi ja kapten-leitnant käratas järsult:

„Võtke oma püss!“

„Aga mis ma sellega teen... ma ei oska...“

„Võtke!“

Mees kummardus nägu virildades ja tõstis äravisaatud püssi uuesti üles.

Alles nüüd märkas Aleks Laansoo, et mehe kogu nägu oli üleni kaetud sõmerjate higipiiskadega. See ei olnud soojast drapp-palitust ega ruttamisest. Alles kaks nädalat tagasi oli Aleks Laansoo näinud Koseristi mõisapargis vangivõetud sakslasel sellist higipiiskades nõretavat nägu. Sakslase olid vangi võtnud hävituspataljoni võitlejad tiheda kuuse ladvast, kust ta tulistas maanteel sõitvaid Punaarmee autosid ja mootorrattureid. See kokkupigistatud lõuapärade ja paranikistud silmadega, higist üleni leotatud nägu väljendas paanilist hirmu järgmiste minutite, järgmise pooltunni ees.

Nüüd vahtis just samasugune hirm drapp-palituga mehe näost.

Kapten-leitnant viipas käega ja väike salk hakkas jälle sõnagi lausumata mööda kivist randa edasi ruttama. Kõikide silmad vilasid viimases lootuses piki kaldaäärt. Kuid parempoolne, vastu reidi asuv kaldaäär oli tühi. Ainult mõned suured kivid valendasid rannaribal ja paar vettinud planguotsa kõikus vees. Siin polnud kuni kauge tipuni näha ainustki kaluripaati ega purjekat. Ja need vettinud planguotsad...

noorem meremees oli küll neist kõnelnud, kuid nüüd ei tahtnud ta sinnapoole vaadatagi.

Sõnatult pöördusid kõik vasakule, risti üle merre tungiva maatipu. Siin polnud veel võimalik täies ulatuses näha vasakpoolset, väikesest kõrgendikust varjatud kaldapoolt. Ja just see kitsas varjatud riba, mis oli praegu veel nende silmade eest peidus, hoidiski kogu salgal alles viimase lootusesädeme.

Nad olid saanud edasi astuda ainult mõned sammud, kui korraga kähises kõige taga ruttav drapp-palitus mees:

„Vaadake... kas näete... need kuradid said enne meid jaole!“

Peaegu ühtaegu tema karjatusega nägid ka kõik teised väikest, ülestõmmatud purjega kaluripaati. See ilmus varjatud riba tagant nähtavale ning võttis otsejoones koosi reidil seisvate laevade poole. Paadis istus viis inimest: mees ja naine kolme väikese lapsega. Nende vahele istmete ja paadi põhja oli laotud kogu perekonna vähene kraaminatuke, mingi tumedavärviline kast ja paar tekkidesse köidetud kompsukest.

Väike salk kiirendas samme ja järgmisel silmapilgul jõudsid nad madalale kõrgendikule. Siit paistis nüüd kogu seni pilkude eest varjatud kaldaäär. Kuid see oli tühi nagu parempoolnegi kallas, kuskiil polnud näha ainustki paati ega purjekat. Ja nagu sellest pettumusest haaratud, hakkas noorem meremees hüüdma:

„Tulge tagasi!... Võtke peale!“

Ka naine tõusis ühele kivinukile ja viibutas portfeliga. Tema kõrval seisis drapp-palitus mees, kõrge otsmik kipras, nagu valmiks selle taga mingi kuri nõu. Paadis kuuldi hüüdeid, kõik vaatasid tagasi kalda poole, kuid tüüri juures istuv mees nähtavasti ei kavatsenudki tagasi pöörduda. Paat kaugenes endise hooga poolpõiki kaldast eemale. Alles siis taipas ka naine, et see kõik

oli mõttetu. Väike paat, kus istus juba viis inimest, ei suutnud niikuinii neid kõiki mahutada.

Kapten-leitnant, kes seda oli juba esimese pilguga mõistnud, keeras selja vastu tuult ja süütas suitsu. Tikku maha visates lausus ta tusaselt oma kaaslasele:

„Jäta, sellest pole mingit kasu. Önn kaasa neile!“

Ta vaatas terava meremehe-pilguga ringi, kulmud kurdu tõmmatud. Kas siis tõesti ei leidu siin midagi, ükskõik mis see ka oleks, mis ainult annaks pääsemiseks lootust? Võib-olla need plangud, kui need kokku siduda? Kuid siin polnud kuskil ainustki köie- või traaditükki. Ka silmapiiril oli kõik tühi ja lage. Sinetas ainult randa palistav veeäär ja kaugemal tõusid mõned kivimürakad. Ah need kivimürakad... kivimürakad? Nähtavasti sellepärast katkestaski ta järsult oma mõtte ning pöördus Laansoo poole:

„Teie olete kohalik elanik, kas teie ei tea midagi?...“

Laansoo raputas pead.

„Kui edasi minna... kas seal poolsaarel leidub paate?“ näitas kapten-leitnant merreulatava tipu poole.

„Võib olla... seda on raske öelda.“

Kapten-leitnant mõistis, jah, seda oli raske ette teada. Nad lootsid ka siit leida paate, mida olid näinud kümneid kordi ikka rannakivide vahel vaiade küljes kõikumamas. Kuid ometi oli nüüd kõik tühi. Niiviisi võis pettumus neid oodata ka poolsaarel.

Ka naine oli lakanud portfelliga viibutamast kauge-neva paadi poole. Ta astus kivinukilt alla ja tõmbas justkui südame all jäika külma tundes oma õhukese mantlikrae kõvasti ümber kaela koomale. Sel silmapilgul tundus ta jälle oma abitu olekuga Aleks Laansoole kuidagi tuttavlikuna.

Ainult drapp-palitus mees vehkles ikka veel kätega ja karjus paadi poole.

„Tehke midagi... pidage nad kinni!“ hüüdis ta ärevalt mereväelastele.

„Mida?“ küsis madrusemütsis nooruk.

„Tulistage... ärge laske neil ära minna.“

Vastust ootamata hakkas ta kõrgendikult alla ranna poole jooksma, nagu võiks ta veel paati peatada. Ja alles seal, nähes enda ees ülepääsematut veepiiri, mis lahutas teda paadist, mõistis ta kõik. Ta nägu virildus, huuled hakkasid värisema ja ühel silmapilgul näis eemalseisjaile, nagu oleks kõiki ta liikmeid tabanud tarretuskramp. Siis viskus ta järsku põlvili ning tõmbas ragisedes padruni rauda.

Naine nägi seda ülevalt kõrgendikult ja karjatas:

„Viktor!... Viktor!“

Ta surus portfelli vastu rinda ja hakkas kogu jõust mehe poole jooksma.

Lajatas pauk, kuid kuul ei tabanud nähtavasti siiski paati. Laste pead kadusid kohe kokkudes paadiserva varju. Mees vaatas üle öla tagasi, hüüdis midagi naisele ja paat pöördus otsesihis. Näis, nagu tahaks mees väikest peret oma laia turjaga kuulide eest varjata.

„Viktor... mõtle, mis sa teed!“ hüüdis naine uuesti poolel teel.

Ent nähtavasti ei kuulnudki see tema hüüet. Teda valdas mingi hullustus, raev, meeletu hirm, et see ainus paat jätab nad maha. Ta kiristas nägu virildades hambaid ning karjus rusikat näidates paadi poole:

„Nurjatud... tahate meid maha jätta! Oodake... ma näitan teile... näitan, mis see tähendab.“

Ta haaras uuesti püssi ning hakkas seda rutuliselt laadima. Kuid samal silmapilgul jõudsid ka mõlemad mere-mehed ja Aleks Laansoo randa.

„Jätke see rumalus,“ haaras kapten-leitnant teda käest. „Raiskate ainult padroneid... müüd ei midagi.“

Mees varjas püssi oma küljega, nagu kardaks nüüd, et see tal käest ära võetakse.

„Mis te tahate minust?“ küsis ta mereväelast veretavate silmadega mõõtes.

„Jätke paugutamine, see pole enam nali. Näete ju, et paadis on lapsed.“

„Lapsed... kas neil on rohkem õigust kui minul? Tulgu tagasi, võtku mind paati... ma ei tee neile midagi. Ah... nad pääsevad putku!“

Ta haaras jälle püssi, kuid kapten-leitnant pani käe kabuurile ja käratas juba vihaseks saades:

„Jätke püss rahule ja tõuske püsti!“

Kuid mees oli juba märganud ta käeliigutust. See muutis ta justkui veel meeletumaks.

„Kas tahate mind maha lasta... eh?“ karjus ta kähisedes vastu.

„Tõuske püsti!“

Ka naine kordas nagu paludes:

„Viktor... tõuse püsti!“

Ta lähenes, et meest aidata. Ent see kargas teda ootamata üles ning paiskas:

„Just sinu pärast, Olga, olengi ma siin. Sina oled selles kõiges süüdi... Ainult sina. Kas me poleks võinud jääda maale... sinna, kus olime... Kas sa arvad, et sakslased on niisugused nagu need jõmmid siin? Nägid, nad tahtsid mind siinsamas maha lasta... see suur jõmm jõllitab veel praegugi minu poole. Ma olin loll, et su tahtmisele järele andsin... täiesti loll. Kes teab, et su isa kommunist oli ja kinni istus... sinna kärvaski? Mitte keegil! Ja sa ise... mis halba sa tegid, et punaste ajal koolijuhatajaks olid... päh! Ma oleksin su ise päästnud... olin kaitseliitlane... kõik teavad, misugune inimene olen... juba minu pärast poleks sulle midagi juhtunud.“

Naine justkui sirgus seda ägedat sõnadevalingut kuuldes pikemaks.

„Ma ju ütlesin sulle, et tee, nagu sina tahad, aga lase minul oma teed käia.“

„Ah-haa... mõistan! Sa tahtsid minu juurest lihtsalt ära põgeneda.“

Mees haaras ägedalt naise käest kinni. Naine oli muutunud väga kahvatuks ja vaikseks. Ta huuled vaevalt liikusid, kui ta ütles:

„Jäta mind, Viktor. Jah, nüüd näen, et oleksin pidanud seda juba ammu tegema. Meil pole midagi ühist... see abielu oli ainult suur eksitus. Mu isal oli õigus... abielu aluseks ei ole ainult armastus, vaid ka ühised ideed, veendumused. Meie oleme kaks inimest eri maailmast... võib-olla ei ole veel hilja uuesti alata.“

Mees kõverdas huuli ja vastas põlglikult:

„Su isa oli kommunist, niisugune... Arvasin, et sina kasvad sellest rumalusest välja.“

„Ära teota mu isa!“ hüüatas naine ägedalt.

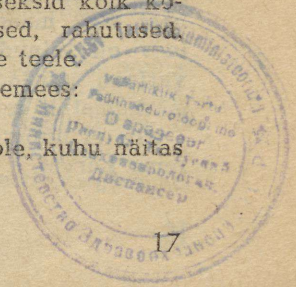
„...kärvas vanglasse... seda sai ta oma rumalusest. Ajalehed ei võtnud surmakuulutustki vastu, et eluaegne sunnitööline Mart Kaalep on kolinud taevariiki.“

Korraga nagu selgines Aleks Laansoole kõik. Mart Kaalep, tema õpetaja, pikkade aastate kongikaaslane. Ja see oli Olga, väike Olga, kes ikka nii uhkelt ja iseteadvalt oma pead püsti kandis. See oli isegi ta nooruse esimene armastus, kaugete aegade mälestus, Aleks Laansoo tuha alla mattunud tuikav sädemeke. Kuidas võib maailmas kõik juhtuda! Näis, nagu jookseksid kõik kõverteed, aastakümnete-pikkused eksimused, rahunused, unistuste väikesed rajakesed jälle suurele teele.

Samal silmapilgul hüüatas noorem meremees:

„Laev!“

Kõik vaatasid poolsaare kauge tipu poole, kuhu näitas noor mereväelane.

Siin tegi rand kõverjoone, moodustades väikese tuulevarjus lahekese, mis sirgus kaugemale jälle küünetaoliseks maaninaks. Ja selle maanina kohal seisis või liikus õige tasase käiguga laev. See oli kahemastiline mootorpurjekas, suur laev, mis võis mahutada hulga inimesi.

Kapten-leitnandi pruunikspõlenud näo üle vilksatas üheks silmapilguks nagu kahtlusevari.

Kui nad tahtsid tolle mootorpurjekani jõuda, siis tuli neil jätta kõik abilootused reidil olevate laevade poolt. Kõrgeneva kallaku ja varjava plangu tõttu ei näeks, kui juhtukski mõni paat või kaater miinisadamasse tagasi pöörduma. Ja kui nad seda näeksidki, ka siis poleks sellest kasu, sest nad ei jõuaks enam pika vahemaa tõttu õigeks ajaks sadamasse. Kuid ometi ootas seal maanina kohal laev, päris tõeline laev, mis elustas neis kõigis jälle tuhat lootust, kinkis neid tagasi elule, vabadusele, uuele võitlusele. See oli vist nende ainuke šanss.

Ka madrusemütsis nooruk seadis end kapten-leitnandi kõrvale laeva silmitsema.

„Mh... miks ta seisab niiviisi... Niiviisi ahtriga kalda poole?“ päris ta veidi aja pärast silmi kissitades.

Jah, seda oleks tahtnud ka kapten-leitnant ise teada. Just seda, sest nõnda ei lähene laevad rannale ja nõnda ei jää nad ka madalas vees ankrusse ootama. See oli lihtsalt veider. Siit kaugusest näis, nagu oleks mootorpurjekas just nüüdsama võtnud koosi lahtisele merele. Aga ometi ei olnud teda veel viie või kümne minuti eest seal maanina kohal. Siin võis ainult oletada, et laev oli tulnud kuskilt kaugemalt, võib-olla poolsaare varjava tipu tagant, ning pöördunud just nüüdsama neile märkamatuks sellisesse kummalisse asendisse.

„Ta ei liigugi... seisab!“ hüüdis jälle noor meremees tema kõrval.

Jah, ka selles küsimuses oli kapten-leitnant mõne minuti eest samale otsusele jõudnud. Kuid miks polnud näha ranna ja laeva vahel paate? Kas valmistus laev jälle ärasõiduks, et keegi neile ei lähenenud? Või oli too poolsaare tipp paatidest niisama tühi ja lage nagu miinisadama tagunegi? Kuid niisugusel suurel mootorpurjekal olid ju ometi laevapaadid! Miks ei kasutatud neid?

Need mõtted keerlesid kahtleva lainena, mingi segadikuna kapten-leitnandi peas. Oh, mis ta küll nüüd annaks hea pikksilma eest! Kuid see rippus tema koi kohal seinal, jah, seal ta rippus, see põrguline. Ning teda enastki ei arvatud enam tagasi tulevat, sest kõik laevad ja paadid olid juba hommikul sadamast lahkunud. Võib-olla oli teda oodatud, küsitletud siit ja sealt, kuid neil päevil oli paljusid, kes ei tulnud enam tagasi. Ja kõige naljakam oli see, et keegi ei võinud aimatagi, missuguses kimbus oli samal ajal kapten-leitnant Lantratov üle aegade ronimisega. Jah, see oli alles tore lugu! Sakslaste tanksaad klõbisesid juba tänavakividel, aga tema hiilis majade taga aegade varjus nagu kass. Ja kõik see tuli sellepärast, et vasak tiib ei pidanud sidet, tõmbus teatamata tagasi. Kui kapten-leitnant Lantratov läks uurima, miks seal tulistamine oli vaikinud, oli ta korraga sakslaste hulgas nagu mesilane vapsikute pesas. Ainult hommikune udu ja üks lahtijäetud õuevärav päästsid ta.

Kuskil avati üks aken ja hea inimene sosistas:

„Seltsimees... ärge siit edasi minge, kõrvalmajas on sakslased.“

Kes see oli, seda polnud tal õieti aega täheleegi panna. Tükk aega keerles ta aegade rägastikus, jõudis ühe pistandaia äärde, mille vahelt paistis tänav, ning leidis, et oli tulnud valesti. Ta puges jälle tagasi kõrgete herneritvade varju, sest väljas hakkas kiiresti valgenema.

Kahest tänavast jõudis ta õnnelikult üle, kuid ei leidnud siis enam avatud õueväravat. See oli alles ronimine, kui ta pidi end mööda vihmaveetoru üles vinnama, kuna parkümmend sammu eemal risttänaval mürisesid juba sakslaste autod.

Kuid neis majatagustes aedades leidus ka teisi eksi-
jaid. Ta ootas ühe õuevärava varjus, et teha kiire hüpe
üle tänava, kui teda ootamatult ennatas kõrvalt õue-
väravast pikk mereväelane. Korraga lajatas kuskilt pauk
ja tundmatu meremees veeres sillutisele. Jälle pidi kap-
ten-leitnant Lantratov ootama, varjuma, keerlema aeda-
des, sõtkuma juurviljapeenraid ja ehmatama magavaid
koeri, et pääseda edasi, ikka edasi varjava sadama
poole.

Ja nüüd oli ta viimaks siin.

Kapten-leitnant võttis mütsi peast ja pühkis rusikaga
üle otsmiku. Tal hakkas ikka palav, kogu ihu lõi õhe-
tama, kui tuli otsustada midagi väga tähtsat. Ja praegu
olenes tema otsusest tema enda ja nende nelja inimese
elu ning surma küsimus. Kas jääda siia hea õnne peale
ootama mõnd paati või eemalduda linnast veel kauge-
male, lõigata tagasitulekutee?

Tema noor kaaslane, kes kogu aeg oli tähelepanelikult
silmitsenud laeva, pöördus nüüd ringi niisuguse ilmega,
nagu oleks avastanud midagi väga tähtsat.

„Noh?“ küsis kapten-leitnant, kes seda kohe nooruki
näost aimas.

„Seltsimees kapten-leitnant... mootorpurjeka pardal
on inimesed.“

Ka Lantratov oli hakanud seda aimama, kuigi ta
kauge vahemaa tõttu midagi kindlat ei näinud. Ja need
silmad, need kipitasid veel aedades vahtimisest ja roni-
misest.

„Kas näed selgesti?“ küsis ta.

„Jah... see ei või olla laadung... terve tekk on ini-

mesi täis. Seltsimees kapten-leitnant, uskuge mind, see on evakueeritute laev. Nähtavasti oodatakse veel midagi.“

Midagi niisugust oli hakanud kujunema ka kapten-leitnant Lantratovi mõttes. Võib-olla oli poolsaarele kogunenud veel inimesi, keda taheti peale võtta. Aga paadid... just need paadid! Kui laev ootab, kavatseb veel peale võtta mahajäänuid, siis peavad ometi paadid ranna ja laeva vahel ühendust pidama. Kuid ta ei saanud oma mõtet lõpuni arutada, sest noor madrus, kes kogu aeg laeva teraselt silmas pidas, hüüdis:

„Ahoi, paat!“

Nüüd nägid ka kõik teised väikest punktikest, mis alles mõni silmapilk tagasi oli eraldunud rannast. See oli kindlasti paat, selles polnud kahtlust. Ja paadis paistev tume mütsak oli inimeste kogu, kes sõudsid laeva poole.

Kapten-leitnant Lantratov surus nagu otsustades mütsi tagasi pähe. Nüüd polnud enam mingit kõhklemist, seal seisis nende ainuke šanss pääsemiseks. Ta vaatas veel ühe silmapilgu nagu nõu küsides kordamööda oma saatuskaaslaste otsa. Aleks Laansoo rahulikud hallid silmad näisid iga tema otsusega päri olevat. Seda inimest võis usaldada, ta näis olevat läbi teinud karmi hävituspataljoni võitleja tuleproovi. Ta sügavate kurdudega kaevandatud näos oli veel midagi omast ja lähedast, millele kapten-leitnant Lantratov ei osanud otsekohe nime anda. Kas see ei meenutanud millegipärast neid vanu töölisti-võitlejaid, kes olid teinud kuulsaks bolševike partei?

Ta vaatas edasi naise poole, otsis mingit märki tema ilmes. See oli keeruline lugu, kapten-leitnant Lantratov ei olnud niisugustes küsimustes asjatundja. Kuid naine väaris poolehoidu, sest mees oli ülekohtune ning alatu. Veel praegugi värelesid ta kitsal, hästi vormitud lõual ja väga puhta ilmega kaunil näol hiljutise ärevuse varjud. Kuid see juhtum rannas, need inetud etteheited ja

kaitsetu paadi alatu tulistamine olid nagu tema sisemisele võitlusele andnud otsustava tõuke. Tema kuulus praegu kindlasti sellesse väikesesse salka.

Ja siis see drapp-palitus mees, see kõhklev paanika-tekitaaja ja argpüks. Temaga oli lugu halb, selliseid inimesi ei valita rasketel silmapilkudel oma kaaslasteks. Teda ei võinud usaldada, raske oli aimata mõtteid selle kipratõmmatud otsmiku taga. Kuid nähtavasti hoomas drapp-palitus mees silmapilkselt, mida kapten-leitnant tema kohta kaalutles. Ja ta oskas otsekohe osavalt abi leida, sest ta küsis naiselt:

„Olga, kas sa lähed nendega kaasa?“

„Lähem,“ vastas see mehe otsa vaatamata.

Näis, nagu oleks juhtum rannas purustanud nende vahel viimased ühendavad niidikesed.

„Hea küll,“ välgatasid mehe silmad. „Kui nii, siis tahan näha, missugusesse meeletusse sa meid viid. Lähem kaasa... võib-olla tuleb sul veel minu abi tarvis.“

„Mitte minu pärast...“ tõrjus naine käega.

Kapten-leitnant ei saanud nende eestikeelsest kõnest aru ja küsis:

„Noh, mida otsustasite?“

Mees heitis hooletult, silmis varjatud tigidusega:

„Laseme käia, kui tee on pärimägel!“

Nüüd justkui sirgus ka kapten-leitnandi kühmus turi veidi sirgemaks. Hea küll, vankrيرهvid hõõruvad kruusatükid peenikeseks. Ta viipas ja komandas kurgu põhjast jämeda bassiga, nagu juhiks väikest väesalka:

„Käies marssi!“

Minekul heitis ta veel korra pilgu tagasi, et vaadata, kas drapp-palitus mees oli oma püssi kaasa võtnud. See kandis seda nüüd õlarihmal nagu teisedki.

Neil tuli minna mööda ranna kõverjoont tükk maad tagasi tulnud teed. Seal algas samasugune liivane, kivi-räbuga kaetud rand nagu siingi. Kaugemal oli näha mõni

üksik hall kaluriosmik, rannikule viltu püsti jäänud võrguritv, rohtu kaduv keerlev teerada. Kõik oli vaikne ja rahulik — just kummaliselt rahulik — nagu polekski sõda. Nüüd oleks siin mõne liivakünka taga nõnda hea lamada, lasta jahedal tuulel puhuda üle ruttamisest õhetava ihu. Imelik, et just nüüd, kõige raskemal silmapilgul, tulid kapten-leitnant Lantratovile sellised kentsakad mõtted.

Taamal kõrgenev poolsaare kivine tipp varjas tükiks ajaks minejate eest väljavaate maanina taha merele. Nad ei näinud ka laeva, mis jäi sinna kaugele kalurionnide ja poolsaare kiviräbu varju. Sellepärast hakkasid kõikide sammud nagu iseenesest kiirenema ja korraga olid ka kadunud kapten-leitnant Lantratovi kentsakad mõtted liivaküngaste taga lamamisest ja puhkusest.

Aleks Laansoo kõndis nüüd kogu tee kõige taga. Ta oli tabanud ühe kapten-leitnandi silmavilksatuse, väikese märguande, mille mõtet kohe taipas. See oli tolle drapppalitus mehe kohta, kes nüüd justkui trotsides püüdis kogu aeg kangekaelselt püsida oma naise jälgedes. Ta ruttas tema kannul, hingas raskelt ja kähedalt, sellega nagu kogu aeg märku andes, et tema pole jäänud kaugemale, on ikka kohal. Kuid see teistest mahajäämine justkui andis ka Aleks Laansoole võimaluse lõpuni mõelda kõike seda, mis oli hakanud seal rannas temas uuesti elama, kohama, justkui üle keema.

See siis oli Olga Kaalep, terve pikk lugu, mille sündmustik oli siiski kulgenud ainult ühepoolset rada. On päris kummaline, et mõnikord võib inimene, kellel ise sellest aimugi pole, varjatud mõtete ning sündmuste käiguga olla seotud kellegi teisega, temale päris võõra inimesega. Nii oli ka Olga Kaalepiga. Aleks Laansoo oli teda ainult korra kohanud, ühel päeval, kui ta isa kodus polnud ja Aleks Laansoo oli tulnud tagasi tooma laenatud raamatuid. Ta mäletas veel praegugi neid kaht

kogukat köidet, millest üks oli „Prantsuse revolutsiooni ajalugu“ ja teine Viktor Hugo „Pariisi Jumalaema kirik“. Tüdruk võttis temalt raamatud, heitis pilgu nende pak- susele ja ta suuvõru ümber mängles naeratus.

„Oo... missuguseid pakse raamatuid te loete,“ lausus ta, kuid mitte pilgates ja mitte solvates, vaid mingi avala kõrvalmuigega. Ta seisis ise trepiastmel ja näis Aleks Laansoost pikem. „Ja mina mõtlesin, et olen näi- nud teid kuskil mujal... kas mitte uisuteel?“

„Käin ka seal mõnikord,“ tunnistas Aleks Laansoo, nagu oleks see suur süütegu.

„Noh siis ikka seal! Mulle jäävad kõik inimesed otsekohe meelde. Ma võiksin teid ka kümne, kahekümne aasta pärast ära tunda. Tõesõnal! Kas teil on ka niisu- gune meelepidamine?“

„Ei... ei... mina mäletan inimesi halvasti,“ kogeles Aleks Laansoo kartes, et ta võib veel tüdrukut kuskil kohata ja oma kohmetuses teda mitte teretada. Siis oleks see heaks mittetundmise vabanduseks.

„Kahju!“

Keegi hõikas esiku avatud uksest:

„Olga, tule ruttu, triikraud on tuline!“

Tüdrukuke noogutas peaga ja lippas minema.

Niisugune tavaline ja mittemidagiütlev oligi nende ainuke kohtamine.

Kuid mõnikord eemal tänaval, uisuteel, puiestiku var- jus tüdrukukese alati tõtlevat kuju nähes mõtles Aleks Laansoo, et see on tema kooliõpetaja tütar. Aastate pä- rast, ta oli juba lõpuklassis, lisanes sellele veel uus mõttevarjund. Nüüd oli Olga Kaalep tolle kooliõpetaja tütar, kes kommunistliku mõtlemisviisi pärast järsku vallandati. Sellest kirjutasid isegi ajalehed, ja Mart Kaalepi järglane pühkis kateedri ääre valge taskuräti- kuga puhtaks, nagu kardaks ta sealt koos tolmuga sisse hingata oma eelkäija kahjulikke mõtteid.

Ja ühel päeval tundis Aleks Laansoo midagi väga ängistavat ja piinavat, kui ta kaaslane müksas teda küünarnukiga tänaval ning sosistas poolkuuldavalt:

„Vaata... too seal on Mart Kaalepi tütar, kelle isa eluks ajaks sunnitööle mõisteti. Kommunist! Tüdruk tahab nüüd isa asemel kooliõpetajaks hakata.“

Ühel silmapilgul oleks Aleks Laansoo tahtnud astuda neiu ette ja teha midagi, ta isegi ei teadnud mida. Vaevu suutis ta end taltsutada, sest muidugi oleks see kõik osutunud kuidagi väga rumalaks ja piinlikuks. Võibolla polekski neiu mõistnud teda, seda kõike, mis temas surus, mässas ja otsis väljapurskamist kitsast ummikust. Jah, see kõik võis koguni näida solvamisena või provokatsioonina.

Ent mõni kuu hiljem tabas teda juubeldav rõõmutunne. Postkontori varjatud luugist ulatasid kitsad käed talle pikerguse ümbriku tembeldamiseks ja kinnitamiseks. Ta ei näinud küll kirjatooja nägu, see oli varjatud mattklaasi taha, ent ta aimas kindlasti, et see oli Olga Kaalep. Tembeldades ja kviitungit kirjutades heitis ta kirjale pilgu: see oli adresseeritud Keskvanglasse. Kviitungit ulatades ütles ta:

„Saadame öösise null kolmekümne kahese postirongiga.“

Naine ei tundnud teda häälest, ta ei mõistnud ka, et see oli tarbetult öeldud, päris ebaametlik ühe postiteenistuja poolt. Kuid ta näis olevat kõigist niisugustest mõtetest kaugel, sest ta vastas kõlatult:

„Jah... see on hea. Suur tänu.“

Järgmine kiri tuli nädala pärast, siis jälle peaaegu kindlatel päevadel kaks korda kuus. Nad tulid enamasti õhtuti, kui operatsioonisaal oli päris tühi. Aleks Laansoo nagu hakkas ootama neid klõpsuvaid samme saali tahvelkividel, mille kõla ta õppis eraldama kõigist teistest sammudest. Kord juhtusid nad täiesti ootamatult vas-

tamisi. Aleks Laansoo võpatas, ta tahtis justkui põgeneda kuskile selles kitsas vahekäigus. Kuid see naine, kes alles neli-viis aastat tagasi oli hoobelnud oma hea inimeste meelespidamisega, ei tundnud nähtavasti ometi teda. Ja sellest justkui hakkas Aleks Laansool isegi kuidagi kergem.

Vastu uut kevadet jäi Aleks Laansoo koht mattklaasi taga tühjaks. Küllap muidugi tuli sinna keegi teine, kelle hoolimatutesse kätesse rändasid nood kirjad. Aga millegipärast pidi Aleks Laansoo neile ikka mõtlema, neid meelde tuletama, kuidagi ühendama oma saatusega. Tema ei saanud nüüd kelleltki kirju, eeluurimise karm kord lõi ka kõik ühendused välismaailmaga katki. Ja õieti polnud tal ka ainustki inimest, kes oleks astunud postkontori valgesse saali ning ulatanud mattklaasi taha tema nimele kirja. Jah, seda ei olnud. Vahest ainult seltsimehed peaksid teda meeles, kuid nendegi käsi oli käinud samuti nagu temal. Kodanlus tahtis anda viimase purustava hoobi, lämmatada lõplikult iga vabama hingamise, välgatava mõtteraasu. Ja need ainukesed inimesed, tema seltsimehed, olid siin tema saatusekaaslasteks, täitsid laialipillatuina kõigi vangimajade hämaraid konge.

Aleks Laansoo oli juba „vana istuja“ — nimetus, mis omas nende suletud müüride vahel ka austavat hõngu — kui ta kohtas Mart Kaalepit.

Ta tundis tema kohe ära: veidi küll kõhnunud, vane- maks ja kahvatumaks muutunud, kuid ikka selle purunematu julguse ja optimismiga, mis mõningaid inimesi kaunistab justkui igavese säraga. See kiirgab kogu nende olemusest, igast liigutusest, häälekõlast, tuhandest näo hingestatud joonekesest. Ja just vangimajades, nende suletud müüride vahel, on neil inimestel täita määratu suured ülesanded.

„Me ootasime sind juba ammu... ligi aasta,“ lausus ta Aleks Laansoole niisuguse enesestmõistetavusega,

nagu polekski nende kohtumisest möödunud kuus aastat. „Nüüd on ka sulle tööd...“

Ta pani käe Aleks Laansoo õlale, vaatas selle väga kõhnaks muutunud näkku ja küsis, nagu oleksid nad ikka veel koolis, üks õpetaja, teine õpilane:

„Nagu ma mäletan, oli sul koolis vene keelega raskusi. Kuidas nüüd sellega on?“

„Läheb paremini, aga mitte hästi.“

„Pole midagi... meil on siin väike õpiring. Inimene on saanud inimeseks töö läbi ja õppimine on tähtis osa tööst. Nii... hiljem võid hakata minu tütreaga vene keeles kirjavahetust pidama. Sa ju vist mäletad teda?“

„Mäletan.“

„Ta on nüüd kooliõpetaja. Võib-olla jätkab ta minu tööd sealt, kus see minul pooleli jäi. Sa pead just temale kirjutama... tema oskab sulle vastata ka ridade vahel.“

Ja korraga nagu langes Aleks Laansoo õlgadelt kogu raskus, mis oli sinna kogunenud pikast eeluurimisest, uurijate lakkamatutest ülekuulamistest, naeruväärsest kohtuotsusest ja paljust muust, mis piinab ning väsitab. Nüüd avanes talle Mart Kaalepi sõnade läbi sellest umbsest terastornist, millesse ta tundis end lämbumiseni suletud olevat, väike vaatepilu välismaailma. Ta justkui ei teadnudki seda oodata. See vaatepilu oli küll nõnda kitsas ja väike, et vaevalt võimaldas näha kogu tolle müüritaguse elu täit suurust, selle lõhnu, hääli, tuhandeid pisiasju. Kuid ometi hakkasid Aleks Laansoo sisemaailmas jälle elama mitmesugused pildikesed, kujutlused ja mõtted. Need justkui ergutasid ja julgustasid teda valmisolekuks kauge tuleviku jaoks. Ja üks neist pildikestest, mis kargas nüüd nii sageli ta kujutlusse, et muutus peaaegu tõeliseks nägemuseks, oli niisugune: ta nägi postkontori valgustatud operatsiooni-

saali, mille tahvelkividel klõpsusid lähemale ruttavad sammud. Siis ilmusid varjatud mattklaasi taha tuttavad valged käed, mis ulatasid tembeldamiseks kaks kirja, kaks ühesugust ümbrikku.

Ning justkui kuskilt kaugemalt kõlas tundmatu hääl: „Saadame öösise null kolmekümne kahese postirongiga.“

Mart Kaalep nägi, et ta oli suutnud oma noore kaaslase jälle elule äratada. Jah, need esimesed aastad, need esimesed aastad, need olid kõige painavamad. Inimene sarnanes siis justkui puule, mille juured olid küll terved ja tugevad, haarasid kogu jõuga rammusat maamulda, kuid pikne oli käristanud ladva, halvanud selle elujõu. Alles pikkamisi võis jälle paraneda puu, ja niisama pikkamisi kogunes ka siin jõudu tuleviku jaoks.

Kuid Mart Kaalep ei olnud niisugune puu. Ta oli jäänud ka siin selleks, mida oli olnud kogu oma eluaeg — inimeste kasvatajaks. Tema visa vaim tungis läbi kõigist takistustest, ületas vanglamüüride paksuse ning suletud kongiüksed. Mõni aeg hiljem sosistas ta Aleks Laansoole:

„Nüüd on sulle tööd. Hakkad abistama esimese mai vastuvõtmise organiseerimist.“

Aleks Laansoo ei vastanud midagi, ainult haaras vana sõbra käe ja raputas seda nagu tänades.

Kuu aega hiljem saabus Olgalt esimene kiri. See teade tuli läbi mitme sosistava suu, sest poliitilistel vangidel oli esimese mai demonstratsiooni eest kolmekuuline kirjakeeld. Selle demonstratsiooni organiseerimine oligi too töö, millest Mart Kaalep rääkis. Koridorides antud tähelepanematute märkide, väikeste paberilipakate, suust suhu sosistatud sõnade kaudu valmis märkamatu läbi lukustatud uste ja paksude müüride väga keeruline ja aeganõudev side. Aga ta edenes, täienes, muutus päev-päevalt laiemaks nagu nähtamatu võrk. Kogu sel-

les tohutu suures kivikolossis polnud ühtki kongi, ühtki koridori ega ühtki majakorda, alates alt rōsketest keldritest kuni sarikaalusteni, kuhu poleks tunginud see nähtamatu, administratsiooni poolt tabamatu, ikka käest äralibisev valmisolekusignaal. Ja esimese mai hommikul kõlasid kodanliku vägivalla poolt kongidesse heidetud sadade inimeste suust ühtaegu „Internatsionaali“ helid, nagu polekski neid üksteisest lahutanud kougid, koridorid ja paksud müürid.

Kolme kuu pärast sai Aleks Laansoo peotäie kirju.

Kümme aastat... Kümne aastaga mõtleb inimene üksinduses palju. Mõningatel silmapilkudel hakkavad ta ümber elama kauged inimesed, muutuvad lähedasteks, saavad armsateks. Nendega võib koguni vestelda — see harjub paljudele vanglas külge — nad koguni naeravad ja liiguvad, nagu juhib neid kujutleja mõte. Kuid nad jäävad ikka sellisteks, just niisuguste joonte ja omadustega, nagu sööbisid mällu viimastest mälestustest.

Ja sellepärast ei aimanudki Aleks Laansoo miinisadamas ega ka hiljem, et see naine, kelle kõnnakus ja piha sirges hoiakus oli küll midagi tuttavlikku, ammuunustatud, võis olla Olga Kaalep. Tol korral, nelja aasta eest, kui ta vanglast vabanes, kuulis ta Olga abiellumisest. Ta oli seda aimanud varemgi mõningate kirjade ridade vahelt, kus Olga oskas öelda kõige tähtsat. Ja nii jäigi neil kohtamata, katkes kõik, nagu juhtub nii sageli elus. Järgmisel päeval sõitis Aleks Laansoo lõuna poole ühte väiksesse valda, kuhu kodanlike võimude poolt talle oli määratud elamispiirkond.

Nüüd jõudis väike salgake madalalt liivaselt rannalt kõrgemale, kust hakkas jälle paistma kogu poolsaare tipp. Selle väljasirutatud küüne kohal kerkisid vastu mere tagapõhja nähtavale laevamastid, siis järkjärgult kogu alumine osa, reeling ja tekk. Noor mereväelane oli õieti näinud — see oli evakueeritute laev.

Kapten-leitnant Lantratov luges ahtrilt poolkuuldavalt mootorpurjeka nime.

Ta võis nüüd kogu laeva üleni näha, ja korraga oli talle selge laeva veider asend — mootorpurjekas oli ahtriga rannamadalikule kinni triivinud. See selgus tabas teda peaaegu nagu nuiahoop. Nähtavasti olid laeva mootorid kohe sõitu alustades rikki läinud ja tuul kandis inimestega täidetud mootorpurjeka poolsaare tippu madalikule.

Kapten-leitnant Lantratov seisatas. Ta võttis jälle mütsi peast ning pühkis rusikaga higist märga otsaesist. Nüüd ei julgenud ta seda kõike avaldada neile kolmele inimesele, õieti naisele ja hävituspataljonimundris mehele, kes olid usaldanud teda, järgnenud talle siia poolsaarele. Ta oli toonud nad ummikusse.

„Seltsimees kapten-leitnant, seal on inimesi,“ ütles tema kõrval noor meremees, näidates väikesele inimeste salgale, kes oli kogunenud poolsaare tippu.

Miski ei reetnud tema häälekõlas, et ka tema oli mõistnud olukorda. Kapten-leitnant Lantratov pani jälle mütsi pähe ning hakkas edasi astuma. See oli nüüd ükskõik, sest polnud ka kuskile mujale minna.

3

Poolsaare tippu oli kogunenud mõnikümmend inimest.

Need olid kõik eraisikud, relvadeta inimesed: mehed, naised ja lapsed. Igaüks neist kandis mõnd kompsukest või kohvrit, kuhu rutuliselt olid pakitud esimesed kättejuhtunud esemed. Mõned kandsid kätel mantleid või üleriideid, nagu oleksid nad välja jooksnud põlevatest majadest. Pikk, lahtiste kuuehõlmadega mees oli tulnud käsikäruaga. Seal lamasid läbisegi koormas kokku-

kõidetud riidepuntrad, toidunõud, mitmesugused tarvilikud ja mittetarvilikud asjakesed. Koorma otsas seisis kast puusepa tööriistadega. Nähtavasti oli mees ehitusmeister, kes ei raatsinud oma tööriistu maha jätta ja oli need veel viimasel silmapilgul tõstnud riietekuhja otsa.

Käru kõrval seisis viie-kuueaastane tüdrukuke, hallitriibuline kass süles.

„Isa, kas laev ei võtagi meid peale?“ küsis ta õlgu vihiseva tuule käes koomale tõmmates ja kassi triibulist turja silitades.

„Ei võta,“ vastas mees süngelt. „See istub sabapidi kinni.“

Need inimesed olid ühel või teisel põhjusel miinisdamast väljuvatele laevadele hilinenud. Nüüd ruttasid nad viimases lootuses siia lagedale poolsaarele, sest sadamas räägiti, et siin leiduvat kaluripaate, milledega võib reidile laevadele järele sõita. Ent kogu rand oli tühi, paate polnud kas üldse või olid esimesed kohalejõudjad nendega juba merele sõitnud. Ainult paar lagunenud külgedega vana lootsikut vedeles kuivale tõmmatult kivide vahel. Uhe niisuguse paadi olidki mõned noored agarad poisid kuidagi korda seadnud ja sellega laeva juurde sõitnud.

Selles inimeste summas äratas kõikide tähelepanu suurekasvuline vanamees, kes kõndis kepile toetudes päris üksikuna ja mahajäetuna teiste hulgas. Ta näis pisut eriskummaline oma rinnuni ulatuva valge habeme ja vanamoelise pruuni mantliga, mis oli keskelt vööga seotud nagu mungal. Niisugusena sarnanes ta inimesele, kes oli justkui möödunud aastakümnete varjust välja astunud tänapäeva ellu. Inimesed silmitsesid teda vargsete pilkudega, sest just temal võis nende hulgast olla kõige raskem. Ta oli juut, üks neist põlatutest, keda sakslased armutult tapsid ja hävitasid. Temal polnud

ainustki lootusesädet elule, ta oli juba ammu surma mõistetud.

„Miks siis teie nii hiljaks jäite?“ küsitlesid teda inimesed, kui ta neist sirge ja vankumata kõnnakuga mööda astus. „Teie teate ju kõige selgemini sakslaste otsust juutide kohta.“

„Tean... tean...“ noogutas vanamees rahulikult pead. „Mina ei looda neilt halastust ega armu... minu jaoks neil seda polegi. Kuid nad ei saa mind kätte... mina olen neile tabamatu...“

„Põrunud!“ vahetasid inimesed üksteisega tähendusrikkaid pilke.

Vanamees jätkas oma teekonda, läks kuni rannajooneni ja pöördus sealt jälle tagasi. Ta seisatas uuesti inimeste juures ja ütles nagu oma eelmist juttu jätkates:

„Teie küsite, miks ma laevadest maha jäin? Igale inimesele on elu armas, kuid mõnikord leidub maailmas veel kallimat. Mu naine oli suremas, teda ei saanud transportida, sel polnud enam mõtet.“

Ta läks jälle eemale, kõndis jälle kuni rannajooneni, nagu koguks neil käikudel mõtteid. Või oli tal raske ja üle jõu käiv seda kõike korruga välja öelda? Kui ta uuesti inimeste ees seisatas, näis, et ta oli jõudnud oma mõtted lõpuni mõelda.

„Meie olime viiskümmend kaks aastat abielus...“ haaras ta oma luupidemega kepiist veel tugevamini kinni. „Kuidas sain ma teda viimsel silmapilgul maha jätta? Ei... see oli võimatu! Võib-olla on mul veel antud elada aasta... kaks... kolm... see on tühine silmapilk selle kõrval, mis olime juba koos elanud. See on madal hind inimese eest, kes on sulle lähem kui su oma süda. Täna hommikul suri mu naine, ja ma tulin sadamasse, et ära sõita, täita tema viimne soov. Kuid sealt olid juba kõik laevad lahkunud ja ma tulin siia. Kuid siingi pole pare-

mat leida. Nüüd jalutan ma veel veidi... siin puhub karastav tuuleke, siis lähen koju.“

„Aga sakslased võtavad teid kinni!“ hüüdis ehitusmeister vahele.

Vanamees naeratas vaevalt märgatavalt.

„Sakslased...“ kordas ta pikkamisi. „Ma olen ka neile mõelnud. Kui inimene on jõudnud juba ligi kahekümmene aastani, siis ei hirmuta teda enam ükski vägi- vald. Ta on sellest üle oma vanaduse, oma usu ja oma eluga.“

Samal ajal jõudis kapten-leitnant Lantratovi väike salgake nähtavale. Kõik inimesed pöördusid vana juudi ümbert nende poole ja hakkasid küsima:

„Kas sakslased on juba linnas? Mis seal põleb niisuguse musta suitsuga? Võib-olla saab veel koju minna... midagi ette võtta?“

Neile vastas drapp-palitus mees kibeda tigidusega:

„Minge... hakake liduma... teil näib taipu olevat. Sakslastest pole veel lõhnagi.“

Kapten-leitnant Lantratov astus temast sammu ettepoole. Siin oli mõnikümmend inimest, väike rühmake, kes võis hädakorral avaldada vaenlasele veel vastupanu. Ja just tema kohus oli iga selle sammu ja edasitungi takistada, organiseerida vastupanu, võidelda iga jalatäie Nõukogude maa eest.

„Seltsimehed!“ hüüdis ta üle inimeste sumina. „Meil on veel lootust, sakslased pole siia jõudnud. Organiseerime vastupanu, võitleme oma kodulinna viimase maa- lapikese eest. Kellel on relvi... püsse, revolvreid, padruneid... kogunege siial!“

„Ei ole!“ kostsid mitmelt poolt vastused.

„Ainult rusikas... siin!“ sirutas ehitusmeister oma rugeva kämbla ette.

Rusikas... kapten-leitnant Lantratovil oli raske otsustada. Neil oli neli püssi, padruneid, mõned granaadid.

Sellega ei suutnud need inimesed kuigi kaua vastupanu avaldada. See oleks nende asjatu ohverdamine.

„Nii... minge siis, kuhu igaüks saab,“ otsustas ta vähese kõhklemise järel. „Varjake endid... võideldge oma rahva elupõlise vaenlase vastu salaja... lööge teda üle kavalusega. Ka iga mutter, mis jääb vabrikus tege mata... iga kilogramm vilja, mis on maasse peidetud sakslase eest... iga käsi, mis ei tõsta nende kasuks relva — on võitlus nõukogude korra eest. Nägemiseni, seltsimehed!“

„Nägemiseni!“ kostis inimeste hulgast nagu kahetsus laine tagasi.

Kapten-leitnant Lantratov tõstis liigutatult käe mütsinoka juurde. Võib-olla oli see, mida ta praegu tegi, sel silmapilgul kõige õigem. Kord tuleb siia jälle tagasi nõukogude kord, siis leiab ta nendes inimestes oma esimesed toetajad ja poolehoidjad. Nad ei unusta seda lahkumist.

„Aga teie ise?“ küsis ehitusmeister.

„Meie jääme,“ vastas kapten-leitnant Lantratov oma noore kaaslaste ja Laansoo otsa vaadates. Ta ei küsinud neilt nende otsust, sest teadis seda juba ette. Siis libises ta pilk edasi Olga Kaalepile, ja nähes selle silmis nagu mingit küsimust, ütles ta: „Aga teie otsustage ise oma südame järgi.“

„Ka mina jään,“ vastas see.

„Olga, kas sa ei võta ikka mõistust pähel!“ sööstis drapp-palitus mees tema juurde ja haaras tal käest kinni. „Sakslased võivad iga silmapilk siia jõuda, aga sina talitad nagu meeletu. Sul tuleb sellegagi raskusi, kuidas seletada oma koolijuhatajaks olemist. Aga nüüd tahad end päris hävitada. Tule, Olga, läheme... ma ütlen sulle seda sellepärast, et armastan sind...“

„Armastad?“ küsis naine.

„Jah, jah... Ma olen vihanud su isa ja ka sinust seda osa, mis ei anna mulle järele, mis mõtleb teisiti

kui mina. Aga oma armastust sinu vastu ei saa ma maha suruda... sa pead siiski minuga kaasa tulema.“

Osa inimesi oli oma kompsukesed jälle kokku korjanud ning hakanud tagasi linna poole liikuma. Teine osa seisis ikka veel kahevahel olles paigal. Nad teadsid, missugune saatus neid okupantide ikke all ootab. Kuid ka siin polnud pääsemiseks ainustki võimalust. Just praegu paistis jälle kaugel linna pool trobikond lähenevaid inimesi. Võib-olla andsid need mingit lootust.

Kuid järsku tundsid nad lähenejad ära. Nad tundsid neid rohekashallidest kogudest, kiivritest ja püssidest, mis hakkasid nüüd selgemalt silma paistma. Kuid nad tundsid neid ka sellest asendist ja liikumisest, mis toimus ainsa silmapilgu jooksul nende trobikonnas. Nagu kari hagijaid pudenesid nad laiali, valgusid üle poolsaare, et lõigata ära inimeste põgenemistee.

Kapten-leitnant Lantratov tõusis ühele kivile ja hüüdis: „Hajuge! Püüdke neist läbi lipata, mööda minna!“

Kõik jooksid laiali, jättes oma kompsukesed ja kohvid maha. Ainult vana juut jäi rahulikult oma kepile toetudes seisma. Ta kõrge ja auväärne kogu justkui sirgus veel suuremaks.

„Kas teie ei saa joosta?“ hüüdis Laansoo tema poole. „Mul pole kuskile joosta,“ vastas vana juut.

Olga Kaalep nägi, kuidas ta võttis midagi oma vanamoelise mantli laiast varrukast ja pistis suhu. Ühe silmapilgu jooksul seisis ta veel sirgemalt kui varem ja vaatas seda ajujahti, mida sakslased korraldasid inimestele. Siis justkui hakkas ta jõud lõppema. Ta vaarus ja varises käsi välja sirutades maha.

See sündis kõik nõnda ruttu, et Olga Kaalep esimesel silmapilgul arvas, et vanakest oli tabanud sakslaste kuul. Ta tahtis temale appi rutata, kuid Laansoo hüüdis:

„Siin pole enam midagi aidata. Mürkl!“

Silmapilguks kattis Olga Kaalep näo kätega. See oli

hirmus, kuid siin polnud ka teist teed. Sakslased ei saanud teda kätte, ta jäi neile tabamatuks. Ja nagu sellest toetust leides paiskas ta mehe poole:

„Kas nägid... see vanake oli targem ja kaugemale nägev kui sina. Ta mürgitas enda, et mitte jääda sakslaste kätte. Aga sina meelitasid mind just nende küünte vahele. Kui sa mind tõsiselt armastad, siis jääksid minu kõrvale võitlema. Aga nüüd on su armastus ainult egoism... julgusetus... sa keelitasid mind just enese päästmiseks.“

„Olga!“

Eemalt kostsid püssipaugud. Ehitusmeistri käru oli veerenud tee kõrvale kummuli, ta ise lamas selle taga. Väike tüdrukuke põlvitas tema kõrval, kuna hallitriibuline oli juba ammu ehmudes putku pistnud. Sakslased haarasid lehvikutaoliselt laialijooksnud inimesi, surudes neid kokku.

Kapten-leitnant Lantratov näitas ranna poole, kus tõusid madalad ahervarred.

„Sinna! Seal leiame veel veidikeseks ajaks varju.“

See oli mingi varisenud hoone alusmüür. Paar rida tüksteisele laotud paekive moodustas väikese kaitsevalli. Selle taga asus varjatud nõgu, kus neli-viis inimest võis kuulide eest varju leida. Ja kaugemal algas juba meri, mille lained tormi puhul võisid ulatuda kuni ahervarte jalani.

Seal leidis kapten-leitnant Lantratovi väike salgake viimase varjupaiga.

Noor madrus hüppas esimesena valli taha ning valmistas kiiresti laskeasendi. Paar siledat kivikest püssitoeks, lindikestega madrusemüts uljalt kuklasse, tsinkplekist padrunikast käepäraselt külje kõrvale, nõnda oli ta paari silmapilguga võitluseks valmis. Kapten-leitnant Lantratov kiskus taskust välja granaadid ja asetask need õla kõrvale.

„Kui nad peaksid mind varem tabama, siis heida sina,“ lausus ta oma kaaslasele. „Heida kohe meremehe moodi ... kahekümnelt sammult.“

„Just nii, seltsimees kapten-leitnant... kahekümnelt sammult.“

Aleks Laansoo valis endale koha kapten-leitnandi kõrvale, kuna drapp-palitus mees puges sügavamale pae-tükkide varju, nõnda et ainult ta püssi ots jäi paistma. Olga Kaalep võis väikeses nõos koguni poolkülitati istuda.

Eemal olid sakslased juba jõudnud laialijooksnud inimesed ühte trobikonda koguda. Seal nad seisis, need kaks-kümmend või kolm-kümmend meest ja naist ülestõstetud kätega oma laialipaisatud asjakeste keskel, ja ootasid oma saatuse kohta otsust. Kalgid näod ei ennustanud midagi head. Räpased käed sorisid nende taskutes, rebisid lahti palitute hõlmu, pillasid jalgadega laiali kompsukesi ja kohvleid. Keegi ei teinud väljagi ümber-tõugatud kärust ja väikesest tüdrukukesest, kes nuttis isa laiba juures. Kedagi vist löödi revolvripäraga näkku, kõlas järsk karjatus ja inimeste ümber tõusid valvajate automaatide otsad.

Kapten-leitnant Lantratov jälgis kogu aeg paekivist müüri varjust tähelepanelikult sündmust. Ule ta päevitanud otsmiku oli tursunud pikuti veresoone sinakas vorp. Kas hakkavad sakslased siinsamas nende õnnetute inimestega arveid õiendama? Ta tundis, nagu lämmataks miski ta hingamist. Siis on ka tema olnud kergeusklik, liialt lihtsameelne, aus võitleja, kellele eraisikud on olnud lahingus ikka puutumatud. Võib-olla ei talitanud ta siiski õieti, kui laskis need inimesed kaitseta minna?

Viimaks hakkas kogu trobikond valvurite saatel liikuma linna poole. Kapten-leitnant Lantratov hingas kergendatult, nagu oleks vabanenud raske koorma alt. Kuid kümme-kond sakslast jäi kohale. Nad hakkasid nüüd ettevaatlikult, veidi küüru tõmbudes lähenema

poolsaare tipule. Mõned neist hargnesid jälle tiibadele, heitsid pikali, kavatsedes nähtavasti roomates lähemale hiilida.

„Tähelepanu, kavatsevad hakata piirama!“ teatas kapten-leitnant sellest oma kaaslastele.

Kõige ees sammus suurekasvuline sakslane. Ta kiiver oli surutud otsmikule ja automaat sihtis ähvardavalt ette. Järsku vist mõnest liigutusest ehmudes viskus ta ühe kivi taha varju ja hüüdis:

„Pange relvad maha ja andke alla! Nägite... meie kontrollisime dokumente... muud ei midagi. Ka teid viiakse linna dokumentide kontrollimiseks... hiljem saate vabaks. Igaüks võib minna, kuhu tahab. Annan aega kaks minutit... kaks minutit... siis kutsume kohale tanki.“

„Näru!“ sülitas vihaselt pead tõstes noorem mereväelane. „Nägime juba seda dokumentide kontrollimist. Tule lähemale, pista nina kivi tagant välja, siis kontrollime dokumente... sina minul ja mina sinul. Vaata, kumb varem siruli jääb.“

Aleks Laansoo kuulis enda taga kivide rabinat. Drappalitus mees roomas tagurpidi naise juurde ja ütles häält peaaegu sosinaks madaldades:

„Olga, kas sa kuulsid... nad ainult kontrollivad dokumente ja siis võib igaüks minna, kuhu tahab.“

„Kas sa usud seda?“ küsis naine temalt vastu.

Ta hääles kõlas juba tülpimuse teravus.

„Muidugi usun, nad on ju kultuurinimesed!“ paisus mehe hääl kärisevaks. „Ainult sina... sina üksi ei usu midagi! Ma tean nüüd ka, milleks sa ihkad kogu ihust ja hingest minna sinna traataia taha... sinna Venemaale. Sa armastad ikka veel toda võllanägu, kellele kogu aeg trellide taha kirjutasid. See ootab sind seal... sul on praegugi temaga mingi ühendus. Mine... mine, või kärva siia! Mina ei seisa enam sinu eest...“

Aleks Laansoo ei jõudnud veel ümber pöörduda, sest see kõik tuli talle nii järsku ja ootamatult, kui juba drapp-palitus mees püsti kargas ning ahervarte vahelt välja jooksis. Ta komistas vastu paekivist alusmüüri ja kaotas mütsi, kuid jooksis ikka edasi, nagu poleks seda märganudki.

„Seis!“ hüüdis talle järele noor mereväelane ning tegi järsu liigutuse, nagu kavatseks põgenejat tulistada.

Kuid kapten-leitnant Lantratov viipas tema poole käega ja ütles:

„Jäta, tühi temaga! Näed, inimene on sattunud paanikasse... hirm kihutab teda tagant.“

Tal näis olevat õigus, sest põgenik jooksis ainult paarkümmend sammu otsejoones sakslaste poole, siis pörkas nagu millestki hirmutatuna alla kõvera rannajoone suunas. Teda oli poolel teel järsku haaranud meeletu hirm ka sakslaste ees. Alles nüüd nägi ta ühe silmapilgu jooksul nii selgesti seal kaugemal ümbertõugatud käru ja selle taga käägarasse vajunud kogu. See hirmutas teda, tegi päris meeletuks. Seal tagapool mustendas veel midagi, kuid ta silmade ees tantsis ja keerles kõik läbiseigi, nõnda et ta ei suutnud eraldada, kas need olid põgenejate laialipillatud kompsukesed või sakslaste ohvrid. Ta nägi nüüd ainult üht: seal kivide taga rannajoonel oli veel vaba läbipääs, sealt võis joosta linna, varju, koju.

Ent järsku tärises otse ta ees ühe kivi taga automaat. Midagi arusaamatut hakkas ta riietesse kinni, kiskus ta maha, paiskas kummuli teravate kivide vahele. Ja sinna ta jäigi liikumatult lamama.

Aleks Laansoo kuulis enda selja taga summutatud hääliisust. See polnud nutt, vaid piinav, kogu sisemust kärstav oie. Ta oleks tahtnud öelda mõne sõna, kuid samal silmapilgul tuiskasid kuulid ta ees üles mulda ja paekilde. Tema kõrval tulistasid mõlemad meremehed.

Uks kuul lajatas vastu paeplaati ning lendas rikošetiga vingudes kaugele.

„Tähelepanul!“ kõmises üleskerkinud tolmupilvekesest kapten-leitnant Lantratovi hääl.

Viis-kuus sakslast sööstis lähemale, tulistades joostes automaatidest. Uks neist kukkus ja hakkas tagurpidi roomama lähema kivi varju. Teised jätkasid seda tähelepanemata jooksu. Samal silmapilgul tõusis Aleks Laansoo kõrvalt püsti kapten-leitnant Lantratovi hiiglaslik kogu. Ta käsi tegi kiire liigutuse õhus, kuid enne veel kui veeres granaadiplahvatuse laine õhus, prantsatas ta ise külliti paemüürile.

Aleks Laansoo tõmbas ta kivide varju ning nägi alles nüüd, et noor mereväelane oli sööstnud ülestõstetud püssiga kahele sakslasele vastu. Ta osav kahalöök tabas üht, kuid teine tulistas vaevalt paari sammu kauguselt kogu valangu noorele mereväelasele rindu. See kõik sündis nõnda kiiresti, piltide metsikus segus, et alles nüüd lõhkes kapten-leitnant Lantratovi poolt heidetud granaat.

Kui Aleks Laansoo uuesti pea tõstis, oli kõik vaikne.

Väikese kaitsevalli ees lamas kolm laipa: kaks sakslast ja noor mereväelane. Kapten-leitnant Lantratov veeretask enda oiates küljelt seljale. Ta kallutas pea tahapoole ja lausus Aleks Laansoo otsa vaadates:

„Seadke mu püss nõnda vallile, et nad arvavad meid ikka kaks olevat. Ja siis... võtke mu ümbert padrundi-
lindid. Granaadid on seal... heitke meremeeste moodi... kahekümnelt sammult.“

Laansoo vastas nii, nagu varem oli vastanud noor meremees:

„Just nii... meremeeste moodi... kahekümnelt sammult.“

Kapten-leitnant Lantratov sulges silmad. Tal oli raske rääkida, sest automaadi valang oli tal purustanud va-

saku õla ja nähtavasti olid mõned kuulid tunginud ka kopsu. Olga Kaalep katsus talle kummargil olles sidet teha. Kuid haavatu vasak külg oli üleni verine. Verd purskas mitmest nirest, nõnda et siin polnud väikeses sidemerulliga midagi peale hakata.

„Kas teil sidematerjali on?“ küsis ta pead Laansoo poole pöörates.

See päästis oma välitasku lahti ja heitis selle alla nõkku.

Seda kuuldes avas meremees jälle silmad. Ta polnud minestanud, ainult see metsikult põletav valu, mis hõõgus kogu küljes, tegi teda jõuetuks ning liikumisvõimeetuks. Ta tajus praegu veel nii selgesti iga pisiasja, kuulide lajatuse vastu kivivalli, tuulepahinat pea kohal, päikese kaldumist õhtusse. Viimastel päevadel ja nädalatel oli ta mõnikord just niisugusena kujutanud oma elu raskemat tundi ja siis oli temas valminud üks kindel otsus, mis vene meremeeste juures oli kujunenud peaaegu ajalooliseks traditsiooniks. Ta ei tohtinud haavatu vangi langeda.

Rõõmuga märkas kapten-leitnant Lantratov, et ta võis sirutada parema käe külje alla ning lahti päästa kaabuuri nõöbi. Kuid püstoli väljatõmbamiseks polnud tal siiski jõudu, see oli vajunud tema keharaskuse alla ja nõudis ka haavatud õla liigutamist.

„Aidake!“ sosistas ta Olga Kaalepile.

Selle käed hakkasid värisema, kui ta mõistis meremehe mõtet.

„Ei... ei...“ raputas ta ägedalt pead.

Kuid samas meenus talle vana juut ja ta hakkas ettevaatlikult püstolit välja tõmbama. Kuid enne, kui ta pani selle kapten-leitnanti Lantratovi käe ulatusse, heitis ta pilgu rullile. Seal särasid talle vastu padrunikestade vaskotsad. Neid oli rohkem kui üks, seda tuli meeles pidada.

Väljas oli jäänud kõik peaaegu vaikseks. Ainult mõned üksikud valangud puurisid veel vastu kivivalli või vihisesid üle peade. Nähtavasti ei kavatsenudki sakslased enam ette võtta uut rünnakut, vaid tulistasid ainult eemalt. Nad olid muutunud ettevaatlikuks, kaks surnut ja üks haavatu tegid nad araks.

Aleks Laansoo vaatas kella, see oli juba neli läbi. Ta mõtles pingutatult, millal hakkab augustikuu lõpul härmarduma. Kell üheksa on päike loojunud. Võib-olla tõuseb udu... kell kümme on kindlasti pime.

„Seltsimees Kaa...“ ta lämmatas selle nime, nagu oleks teda tabanud kõhahoog. „Kas te ujuda oskate?“

Naine vaatas talle otsa ja raputas pead.

„Miks te seda küsite?“

„Nelja-viie tunni pärast on pime... võib-olla jõuate ujuda ümber poolsaare tipu.“

„Ei... ma ei suuda.“

Aleks Laansoo silmitses mootorpurjekat, mis seisis ikka endisel kohal.

„Aga laevani?“ küsis ta uuesti.

Võib-olla rippus seal mõni köis või leidus abistav seltsimees.

„Ei... ka seda mitte.“

See oli ainuke võimalus, muud ei olnud. Kui sakslased ei panegi toime uut rünnakut, on nad siiski valvel, et keegi nende vahelt läbi ei pääse.

Laansoo tundis oma näol naise pilku ja vaatas üles. See silmitses teda nagu midagi meelde tuletades ja küsis:

„Te näite nii tuttavana... kas me pole kuskil kohanud?“

Korruga hakkas Aleks Laansoo kõrvus helisema üks teine hääl, pisut küll selle sarnane, kuid hoopis naerulisem ja heledakõlalisem:

„Mulle jäävad kõik inimesed otsekohe meelde. Ma

võiksin teid ka kümne, kahekümne aasta pärast ära tunda. Tõesõna!“

Nagu katki lõigates selle meelitavat kõla, vastas Laansoo ükskõikselt:

„Vaevalt... ma polegi siit pärit.“

Ta surus end kõvasti vastu paekilde, üks terav serv lõikas valusalt näkku.

Linna poolt kostis mootorimüra ja kapten-leitnant Lantratov tõstis pea.

„Tank.“

Aleks Laansoo vaatas eemalt kerkivat suitsukeerist. Veerand tundi... kümme minutit, siis on sellest väikesest kivivarest järele jäänud ainult suitsev rusuhunnik. Kuid nüüd polnud sellel enam tähtsust, kogu linn oli juba sakslaste käes. Tema lähedal asetsesid meremehe padrunilindid ja granaadid. Viimased padrunid ja granaadid, mis kaitsevad Tallinna. Ja nendega tuli hästi kaitsta, meremeeste moodi, kahekümnelt sammult. Nii oli ta töötanud kapten-leitnant Lantratovile.

Kuid oli veel midagi hoopis tähtsat. Seal nende selja taga seisis nelja-viiesaja meetri kaugusel liivanukile jooksnud laev. Laevalagi oli täidetud inimestega, noorte ja vanadega, kes hinge kinni pidades jälgisid seda viimast võitlust. Neile oli tarvis saata see imesõna, see nähtamatu ja kuulmatu kinnitus, et võitlus kestab, jätkub Peipsi taga, Leningradi ja Moskva all, Ukraina põldudel ning Volga ääres. Nagu kord tähelepanemata märkide, väikeste paberiribakeste, suust suhu sosistatud sõnade kaudu valmis märkamatul side, mis ühendas võitlejad lukustatud uste ja paksude müüride taga, nõnda peavad ka need inimesed saama aimu, et nad pole maha jäetud, unustatud.

Kop-kop-kop! nõnda helises müüride kaudu signaal, mis ühendas üle maa kümneid tuhandeid inimesi võitluseks. Nüüd peavad nõnda kajama ka need viimased

paugud meremeeste moodi, kahekümnelt sammult inimeste südamesse.

Aleks Laansoo surus püssi õlga ja jäi ootama lähenevat tanki.

Tuuled puhuvad üle Paljassaare tipu. Väike kivivare seisab ikka seal, see on pikkade aastate jooksul veel madalamaks kulunud. Aeg on pühkinud kõik jäljed, siin pole enam märkigi ammusest võitlusest. Aga midagi hakkab siiski silma sügisese, kulunud rohu juurte varjus. Ma tõstan selle üles, see on roostetanud padrunikest. Kas pole see sama padrunikest, mille pauke kuulis mu kaaslane, kes jutustas mulle selle loo, tol augustikuu hämarduval õhtul laevalael? Kes teab... võibolla ongi see roostetanud kest viimane tunnismees sellest unarusse vajunud loost.

1948.

LAEVA TEE

1

Pikk suvepäev oli kulumas lõpule.

Õhtune meri virvendas sinakalt ja tuulgi oli soikunud kuskile lahesoppi. Pikkamisi tekkis põhjakaldale lai kuldne riba — õhtuse päikese helk. See laienes järjest, sädeles lainete pärlmutris ning tungis kuni väikese kaubaauriku ahtrini. Seal voogas ta vintide alla, keerles, mulksus ja vahutas, voolates uuesti tagasi laia sädeleva veekangana.

Tund tunni järel seisis kapten Toomsalu oma kohal komandosillal. Ta seisis seal juba hommikust saadik, tugev ja jändrik nagu tükk pahklikku Hiiumaa rannakivi. Aastad olid vajutanud pisut vimma ta laia turja ning sinise nokatsmütsi serva alt paistis kahl hõbehaliks pleekinud juukseid.

Mitu korda lähenes talle madrus ja ütles:

„Seltsimees kapten, toit läheb külmaks.“

Kapten Toomsalu tegi käega ainult tõrjuva liigutuse, nagu poleks tal hoopiski aega niisugusteks tühisteks asjadeks. Tema pilk rändas ikka idakaarelt põhja ja

sealt komandosilla ette alla vööri, kus valgete laudkastide ning nõorikimpude kõrval tõusis taeva poole sihvakas hallivärviline suurtükitoru.

Kogu hommikupooliku oli kapten Toomsalu leidnud nagu imelikku kinnitust sellest terashallist torust ja kahest-kolmest madrusest, kes seal läheduses väga asjalikult talitasid. See oli rohkem kui mitte midagi, see sale hall poolautomaat ligi kahe saja mürsuga. Ning just tema selja taga, üks komandosillal, teine ahtripupil, asus harkjalgadel kaks vana tuttavat maksimit uhiuute presentlintide ja roheliste padrunikastidega.

Nüüd tõstis ta jälle pikksilma ja hakkas uuesti vaatama üle laevanina ida suunas. Ta vaatas nõnda kaua, et tema kõrval seisev tüürimees Saarik kaotas rahu, hakates kannatamatult tammuma ühelt jalalt teisele.

„No kuramuse pihta... mis seal siis õieti lahti on?“ ümises tüürimees ja vaatas nagu seletust otsides kapteni otsa.

Ent selle rahulik nägu veidi ettetükkiva lõua ja tugeva ninakühmuga ei lasknud midagi aimata. Siiski näis, nagu oleks „vana“ ilme muutunud väga mõtlikuks.

„No-noh,“ torises tüürimees ja astus paar pikka ning rasket sammu kapteni poole. Ta kavatses küsida pikksilma, et oma silmaga vaadata, mis seal idas uudist on.

Kuid siis arvestas ta teisiti ning sirutas oma tugeva härjakaela just kapteni õla taha. Ent ta ei näinud midagi iseäralikku sel laial virvendaval veel, millesse hakkas ikka enam ja enam segunema õhtueelseid varje.

See pahandas tüürimeest veel enam, nii et ta hakkas päris kuuldavalt torisema, miks just nüüd, mil hakkas olema midagi huvitavat, võetakse temalt pikksilm ja talitatakse sellega nagu peremees.

Ta astus paar sammu tagasi kuulipildujate poole ja hüüdis:

„Martin! Mine too mu kapist kiiker.“

Padrunikastilt tõusis pikk sihvakas poiss ja vastas veidi kahtlevalt:

„Seltsimees tüürimees, ma ei tea, kuidas läbi pääseb. Kui tahtsin poole tunni eest alla minna, oleks tulnud mul ronida üle inimeste peade.“

Nüüd meenus ka tüürimehele täiskiilutud laevadekk. See polnud harilik kaubaga laaditud laev, nagu tüürimees Saarik oli harjunud sõitma kogu eluaeg. „Õnnelaid“ viis sadu naisi ja lapsi puhkenud sõja raudrulli eest kaugele tagalasse.

„Hea küll!“ lõi ta käega. „Loodan, et seltsimees kaptenil on varsti isu täis minu pikksilma kasutamisest.“

Kapten Toomsalu märkas kogu aeg ühe silmaga oma tüürimehe kärsitust. See tekitas mitmel korral ta suu ümber naeruvine, kuid ta ei lausunud siiski sõnagi. Ta tundis oma tüürimeest juba kodusauna tagant, kus nad poisikestena seltsis püksitagumikul mäekünkast alla liugu lasksid. Ja omal ajal olid nad mõlemad armastanud ühte ning sama neidu. Kuid nüüd oli see ammu mälestuste tuha alla maetud vana-vana lugu.

Ühised aastad merel olid neid veel enam sidunud veidi kareda, meremeestele omase sõprusega. See kestis üle kaugeate sadamate ja pikkade aastate nagu nägematu lõng, mis kunagi ei katkenud. Ja nüüd seisid nad jälle kõrvuti, otsekui teineteise toeks sel vanal kaubaurikul, mis kandis nõnda kummalist nime — „Õnnelaid“.

See kõik meenus nüüd nii imeselt kapten Toomsalule. Kuuldes tüürimehe torisemist oma pikksilma pärast, ei vastanud ta sõnagi, ainult muhe naeratus tekkis nagu võru ümber suu. Niisugune oli ikka ja alati olnud ta nooruse pajupillide ning teekäijate hirmutamiseks meisterdatud räbalatontide vigurimees: veidi järsk ja pire, ent põhjani ausa ning kuldse südamega.

Kuid ühtaegu nende kaugeate minevikumõtetega pidas

vana kapten teraselt silmas ka kitsast suitsuvinet hahkja taeva ning helkiva mere vahel. Poole tunni eest oli see pöördunud järsult vasakule — põhja. Ja kapten Toomsalu aimas rahutu südamega selle manöövri põhjust.

Viimaks laskis ta pikksilma langeda ning vaatas tüürimehe hallidesse silmadesse.

„Noh?“ küsis see kannatamatult.

„Elsal“ on õnne. Ma arvan, ta jõuab veel enne öö tulekut Kõrgesaarele... või kuskile sinnapoole.“

„Aga „Neptun“?“

Sel hetkel märkas kapten Toomsalu, et ta abil oli justkui liiga kitsas oma mustas tüürimehekuues.

„Pole jälgegi,“ vastas kapten järsumalt kui oleks tahtnud, ja otsis mingit tegevust käsitelegraafi juures.

Tüürimehe laiad lõuapärad tuksatasid. Ta kare, mere-tuultest soonitud nägu muutus korraga väga karmiiks. Hallid, kortsudega piiratud silmad vaatasid mõne silmapilgu teraselt nagu raudnaelad.

„Tähendab... sa arvad siis...“ algas ta küsitelu, ent ei lõpetanud.

„Ma ei tea midagi arvata... mitte midagi. Kui kohale jõuame, eks siis selgub kõik...“

„Tunni aja pärast oleme seal.“

„Jah... kui midagi ei juhtu...“

Mõlemad mehed vaikisid.

Nad justkui ei julgenud lähemalt arutleda seda küsimust, mis juba mitmendat tundi piinas nende meeli. Tõsi küll, „Neptun“ oli vana kast, soolases merevees läbiroostetanud hunnik vanarauda. Ent laeva pardal oli ligi tuhat abitut naist ning last. Mis oli nendega juhtunud?

Sellele küsimusele ei julgenud kumbki anda vastust.

Nagu ikka niisugustel puhkudel, hakkas tüürimees katsuma oma põhjatuid taskuid. Kapten Toomsalu arva-

tes olid need alati olnud liialt suured. Nooruses sisaldasid nad kõiki võimatuid esemeid: võtmepüssi, nõöpe, vaskrahasid, puukoorest meisterdatud laevu ja mõnikord leidus seal isegi terve linnupesa või läikivanahaline mutt. Nüüd sisaldasid need tubakakotte, piipe, tikutopse, isegi mõni kaugetest sadamatest ostetud mälestuse oli ununenud sinna. Möödus veidi aega, enne kui tüürimees õngitses kuskilt välja oma piibu ja hakkas selle musta kahasse niisket tubakapuru toppima. Kuid siis unustas ta oma töö sõrmede vahele.

Alt laevalaelt kostis laulu. Esiti oli see nõrk ja ekslev, kuid järjest lisandus uusi hääli, laul muutus tugevamaks ja kindlamaks nagu veenire, mis tõtleb läbi ojade ning jõgede mere poole. Need olid noored rõõmsad hääled, täis usku ja lootust, mitte midagi aimates sellest koletislikust hädaohust, mis hõljus nende kohal. Nagu võitlushüüd kostis üle laia vee: „Meil laulud aitavad elada, võita...“

Mõlemad mehed kuulatasid vaikides.

Tüürimees Saarik märkas, et kapten Toomsalu nägu oli jäänud korraga väga vanaks ja väsinuks, otsekui ängistaks ta südant raske mure. Ja ta tundis seda muret. Tal eneselgi oli vist praegu niisugune pikaks veninud nägu nagu ühel naljakal kutsikatõul. Aga sealsamas tundis ta nii imeselgelt, et maailmas pole enam õigust, kui nendega peaks midagi juhtuma.

Laulu lõppedes pistis ta piibu mõtlikult suhu ja lausus:

„Mjah... tõsiselt öelda... ühegi lastiga pole mu süda olnud nii rahutu kui nende laste ja naistega. Bilbao all oli meie laev täis lennukipomme nagu banaane, kuid mu rinnalihase all ei nõksatanudki, kui Franco allveelaev vasakpoordis nina veest välja pistis. Kuid nüüd... ptüi!... iga pilvekiher ajab judinad üle turja, nagu istuks seal tuhat põrgulist.“

Ta sülitas teesklematu pahameelega, vaadates nagu vastust oodates kapten Toomsalu otsa. Kuid see oli nõjatunud käsitelegraafile ja jäänud imelikult mõtlikuks. Tüürimees tundis „vana“ — niisugustel puhkudel oli parem teda ta mõtetega üksi jätta. Seepärast pöördus ta ringi, hakates silmitsema põhjakallast. Just seal kuldse vee kohal tõusid jälle mõned kitsad pilveribad, mis nagu udutombud hõljusid „Õnnelaiu“ suunas.

Nüüd vihastasid need pilvetombudki tüürimeest. Nad näisid justkui õnnetuse ennustajad, mis võisid laevale kahjulikuks muutuda.

„No kuramuse pihta... küll leiavad aga paraja aja väljajumiseks,“ torises ta ja tegi paar pikka rahunut sammu.

Järsult pöördus ta ümber, et küsida kapten Toomsalult pikksilma. Kuid see oli jälle kibedasti ametis vaatlemisega endises suunas. Ainsa pilguga märkas tüürimees, et nüüd asus „vana“ näos midagi tõsist ja karmi, otsekui veereks sealt ida kandist terve õnnetuste laine.

Seepärast ei lausunud tüürimees sõnagi, vaid astus uuesti tasahiljukesi kapteni selja taha ning hakkas üle selle muhkliku turja silmitsema madalates lainemustrites virvendavat merd.

Juba ainsa pilguga näis talle, et seal laevanina ees oli toimunud mingi muutus. Nagu midagi võõrastavat ja iseäralikku oli tekkinud selle kümne minuti jooksul mere laiuvasse sinasse. Kuid ta ei taibanud kohe, mis see oli. Päike ei võinud nõnda kallata varje ja valgust, laine oli jäänud endiseks ja tuul libises poole tiivaga. Ta katsus terasemalt vaadata, nii nagu vaadatakse merel mustavasse tormi või läbinägematusse uttu. Ja juba hetke pärast näis talle, nagu hüpleksid kaugel laevanina ees lainete vahel mingid mustad täpikesed.

„„Neptuni“ rusud,“ mõtles ta.

Kuid kohe tegi ta peaga tõrjuva liigutuse ja vastas:

„Ei!“

Ta oli kümneid kordi näinud lahtisel merel hukkunud laevade pilpaid. Oli näinud neid tormiga ja siledal veel, kuid siin oli hoopis midagi muud. Siis silmas ta üsna selgesti üht niisugust musta lapikest. See sarnanes kummpallile, mis tõusis ja vajus ühes lainetega. Nii võis eemalt paista ainult poi, laevateemärk. Aga need ei olnud mustad, vaid silmapaistvalt punased või valged. Ja siis nägi ta veel teist, kolmandat ning neljandat.

„Ptüi, söögu mind ninasarvik, kui need pole miinid!“ hüüdis ta järsku üllatunult.

Ja hetke pärast kordas ta päris veendunult:

„Justament miinid... ei miski muu.“

„Ma arvan sedasama,“ vastas kapten Toomsalu pikk-silma langetades ja lisas siis sõbralikult: „Sul on veel head silmad, vanapoiss.“

„Peavadki olema,“ vastas tüürimees. „Pime koer ja viletsa nägemisega tüürimees ei kõlba kuskile.“

Ka valvurid, kes seisid teine teisel pool reelingu ääres valvekorras, olid juba veidi aja eest märganud meres musti mügaraid. Nüüd hüüdis parempoolne valvur:

„Otse ees, kahe tuhande meetri kaugusel, neli miini!“

Talle vastati vasakult:

„Vasakul segavad laevarusud vaatlemist.“

Kuid mõne silmapilgu pärast teatas valvur uuesti:

„Nähtaval kolm... neli... kuus miini!“

„Tss!“ tegi kapten Toomsalu tõrjuva liigutuse.

Madrused mõistsid kohe selle tähendust. Nende all laevadekil asusid naised ja lapsed, kelledest enamik ei aimanudki, mis kahe tunni eest merel oli juhtunud. Nad vaatasid uudistades neid kummalisi lainetel hüplevaid palle, mis olid nüüd nähtavad palja silmagagi. Kuid ainult vähesed aimasid nende tõelist tähendust.

Uleval sillal tammus tüürimees Saarik kärsitult edasi-tagasi. Korraks süütas ta piibu, tõmbas paar mahvi,

kuid suits ei maitsenud hoopiski. Vihaselt põrnitses ta laevanina ees tantsisklevaid miine, sirutas nagu võime- tuses kitsas kuues oma tugevaid käsivarsi ning sülitas lihtmadruse moodi läbi hammaste:

„Ptüi, see on lausa miinisuppl!“

„Veel hullem,“ vastas kapten Toomsalu, ulatades oma abile kauaigatsetud pikksilma.

Aga nüüd nagu ei olnudki tüürimehel lusti vaatami- seks. Ta tõstis oma tugevad rusikad nagu kaks ähvar- davat löögipommi üles ning küsis:

„Kas see on aus sõda... sedasi laste ja naiste jaoks lõkse üles seada? Võideltu mees mehe vastu, aga jätku rahulikud inimesed rahule. Nüüd hakkab juba uskuma neid jutte... laste ja naiste tulistamisest maanteedel ning mererannas.“

„Ja seni ei uskunud?“ libises muie üle kapten Toom- salu kareda näo.

„Uskusin... aga ei uskunud ka. Mäletan üht saks- last, kes päästis Friscos põlevast majast koerakutsikad. Magasime temaga seitse reisi kõrvuti, ja ma ei tea pa- remat seltsimeest.“

„Kuid see sakslane on surnud.“

„Jah. Keegi pussitas ta Hamburgis surnuks... tüd- ruku pärast.“

Kapten Toomsalu naeratas:

„Ma ei mõelnud täpselt seda. Tahtsin öelda, et niisu- gused õrnahingelised inimesed on sakslaste hulgast välja roigitud. Tapa, tapa, tapa, sul ei pea olema süda- metunnistust! see on tänapäeva sakslaste deviis. Tapa ja hävita, sellega lood endale kuulsust ja lastele õnnet õpetavad nende juhid. Sõda, sõda, sõda olgu iga saks- lase pühim eesmärk! tuubitakse neile juba kooliingis ükskordühe asemel.“

Tüürimees ei vastanud. Ta tõstis pikksilma ja hakkas silmitsema merd. Otse laeva ees, vähem kui kahe tu-

hande meetri kaugusel, tantsiskles aurikule vastu miini-abelik. See lõikas läbi kogu sõidutee, kulgedes põhjast lõunasse. Esimese miinivöö taga algasid teine ja kolmas. Näd jooksid risti merd nagu noodalapid, mis on pandud jõesuudmesse kalaparvede ette.

See oli enam, kui tüürimees Saarik kunagi oli näinud. Franco allveelaev ja Bilbao blokaad olid selle kõrval tühised asjad. Tema arvates oli häbematult rikutud kõiki mere kirjutatud ning kirjutamata seadusi.

„See on lausa mereröövli temp... veel hullemgi,“ ägestus ta uuesti. „Kas nad mõtlevad sõidida siis naiste, laste ja vanade kaubalaevadega?“ alustas ta jälle otsast oma mõtet.

Talle vastas kaptin Toomsalu:

„Sa ju tead, et „Elsal“ on pardal niisama palju naisi ja lapsi nagu meil. Ja „Neptun“ oli suurem... võis peale võtta enam kui tuhat inimest. Kus on ta nüüd? Ainult pilpad ujuvad ringil!“

„Elajad!“ tõstis tüürimees äkilise vihaga mõlemad rusikad. Ta keerles raevunult laevalael, seisatades maksimumi juures. „Kui on võitlus, siis olgu! Ärgu oodaku ka meie poolt halastust ja armu. Tulise pihta... oma käega saadan nad kakskümmend sülda vee alla. Eh, ma pole veel unustanud seda riistapuud siin!“

Ta patsutas harkjalgadel seisva maksimi hallikas-rohelist toru.

„Ja sina, vana... lasta oskad?“

„Oskan.“

Tüürimehe lõug oli sõjakalt ette lükatud nagu müüripurustaja. Kuid ta silmis helkis juba rahu ja kindel otsus, nagu oleks ta igal sõidul niisuguste põrgulike takistustega harjunud.

„Noh, pole viga... pole viga,“ ümises ta mõne silmapilgu pärast juba pisut leplikumalt. „Küllap poeme läbi... meie pole eilsed lodjapoised. On nähtud elus

hullematki... ja Soome lahe vesi pole meile viimaseks joogiveeks.“

Kapten Toomsalu noogutas pead:

„Sul on õigus! Tuleb läbi suruda, sest taganeda pole kuskile.“

Siis tuli talle midagi meelde:

„Sa vaata korraks neid päästevõid... igaks juhuks...“

Tüürimees ei vastanud sõnagi.

Ta teadis samuti nagu kapten Toomsalugi, et need kolmkümmend kuus korkvesti asusid korralikult oma kohtadel. Kuid nüüd oleks neid tarvis võib-olla tuhat. Aga ta mõistis otsekohe, et kapten ei mõtlegi täpselt seda, vaid tahtis talle anda võimaluse allaminemiseks.

Sõnagi lausumata hakkas tüürimees trepist alla astuma.

Kogu vahekäik oli täis kiilutud inimesi. Nad seisid või istusid üksteise lähedal, nii et esimesel silmapilgul näis võimatuna siin teed leida. Siinsamas hunnikus olid ka nende vähesed asjad: kulunud käsikohvrid, nõõri-dega seotud pambud, mõni vana kulunud puukast. Näis, et nad olid lahkunud oma kodudest peaaegu kahe tühipalja käega. Mitmelt poolt kostis laulu.

Vähehaaval tegi tüürimees endale teed, lausus siia ja sinna mõne sõna, naljatas ning naeratas. Kõikjal sadas talle küsimusi, mõned haarasid ta varrukaist kinni, nagu saaksid nad seetõttu rohkem teada. Kuid tüürimees oli väga kindel, nii kindel, et ükski vari kulmuldel ei reetnud midagi neist põrgulikest keradest seal laeva ees merel.

Paljud olid neid juba märganud ja vaatasid uudistades.

„Mis need on... miinid?“ küsiti siit ja sealt.

Kuid tüürimees küsis naljatades vastu:

„Kas tahate miine... no tahate põrgut?“

„Ei taha... aga mis need niisugused on?“

„Las jõuavad lähemale, küllap siis vaatame.“

Ja pikkamisi teed tehes nihkus ta ikka edasi.

Alt masinaruumist kostis masinate müra. Kogu laev värises tasakesi. Ahtris lainetas vastu helkivat päikest lai kiilvee juga. Näis, nagu lehviks laeva taga lai hõbedane lehvik, mis tumeda vee vahel tuhandeis litreis helkis ja sädeles. Kõikjal kummardusid üle reelingu väikesed tuulest sasitud peakesed ja vaatasid kiljudes ning hüüatades seda päikesepaistel värelevat kangast.

Tüürimees möödus neist ettevaatlikult ja hakkas pikka sammudega mööda treppi üles tõusma. Kapten Toomsalu seisis ikka oma kohal ja vaatas teraselt horisonti. Madrused seisis või istusid kuulipildujate ja suurtüki juures. Martin istus padrunikastil, kõigutades põlvedel bajaani.

Tüürimees seisatas tema ees ja küsis:

„Kas mängime ühe loo?“

„Läheb lahti!“ naeris Martin ning tõusis püsti.

Ta hakkas pilliloole kaasa laulma:

„Seal, kus Läänemere lained laksuvad,
seal, kus tuuled-tormid plaksuvad,
seal, kus valge majak, valge nagu luik,
seal on minu kodu, minu sünnipaik.“

Kui lugu lõppes, naeratas tüürimeeski nagu pisut enese ette. Ta astus üsna tasasel sammul kapten Toomsalu selja taha ja vaatas vaikides mõned silmapilgud merd. Siis heitis ta pilgu käekellale ning lausus:

„Veel tund aega, siis läheb pimedaks. Ma arvan, sellest jätkub neetud miinivööst läbitrügimiseks. Ja öö võime veeta ükskõik kus... kas või ankruketigi otsas.“

Kapten Toomsalu oli just mõni hetk tagasi sama

mõtelnud. Näis, et neil oli siiski õnne. Kogu aeg polnud nähtavale ilmunud ainustki luurelennukit. Miinid... miinidest saavad nad läbi omal jõul. Kapten Toomsalu südamesse tekkis juba väike lootusesäde.

„Kuidas on päästevöödega“ küsis ta tüürimehelt.

„Korras!“ vastas see, tammudes nagu kimbutatult mõned korrad ühelt jalalt teisele.

Kapten Toomsalu noogutas peaga. Samal hetkel kostis kuskilt põhjaranniku poolt lennukimootori põrin. Mõlemad mehed suunasid pilgud sinna. Mõne silmapilgu jooksul paisus mootori müra, muutus tugevamaks ja selgemaks.

„Vaata, seal,“ leidsid juba tüürimehe terased silmad müratekitaja. „Ta hoiab just meie suunas.“

Kapten Toomsalu haaras pikksilma ja suunas selle üles. Ta vaatas vaikides mõne silmapilgu ja ütles:

„Näib... luurelennuk.“

„Saksa?“

„Kahtlemata.“

Ja nende sõnadega purunes kapten Toomsalu südames kildudeks see väike lootuste-helmes, mis alles äsja oli sinna tekkinud. Mõne minutiga jõudis luurelennuk laeva kohale, laskus veidi madalamale ja tegi nagu midagi otsides „Õnnelaiu“ ümber laia tiiru. Siis hakkas ta jälle pikkamisi kaugenema põhjaranniku suunas.

Mõlemad mehed seisid vaikides teineteise kõrval.

2

Kümne minuti pärast jõudis „Õnnelaid“ „Neptuni“ hukkumiskohale.

Mõned tunnid, lauajupid ja palgid ujusid veel vees. Meri heitis juba õhtusi sinakas-musti varje. Kuskilt kõrgelt langes alla justkui nägematut söetolmu.

„Õnnelaiu“ külgede alt voogasid mööda suured uimased tursad, laiad valged kõhud ülespidi. Neid oli täiskogu meri, otsekui oleksid nad sadanud taevast. Kaugemal sõelusid veel mõned väikesed kärmed traalerid, kuid needki olid jõudnud õnnetuskohale vist hilja. Või oli „Elsa“ päästnud ellujäänud?

Ja just nende laevatükkide, palgijuppide ning uimaste turskade keskel tõusid veest suured tumedavärvilised raudkehad. Kõik reisijad nägid neid ähvardavaid sarvi, mis pöörlesid edasi-tagasi, nagu saaki otsides mille vastu põrgates välja prahvatada oma põrgulik sisu. Naised, lapsed, mehed, kõik seisid peaaegu liikumatult oma kohtadel. Jubedusvärinal saatsid nad silmadega miine, mis „Õnnelaiust“ ainult viiskümmend, nelikümmend või kolmkümmend meetrit eemal üles kerkisid.

Madrused seisid püsti kuulipildujate ja õhutõrje-suurtüki juures, sõnagi lausumata vaadates alla miinidele.

„Uhest niisugusest aitab, et kümne minuti pärast pole laevast jälgegi,“ lausus keegi.

Talle ei vastatud, sest sellele oli mõteldagi jube.

Tüürimees Saarik katsus välja arvestada aega, mis oli möödunud „Neptuni“ hukkumisest. See klappis umbkaudu selle musta suitsusambaga, mida nad umbes kahe tunni eest olid näinud endi ees.

„Klapib,“ ütles ta kapten Toomsalule.

See võttis järsku ta käsivarrest kinni ja näitas käega merele. Tüürimees nägi umbes paarisaja meetri kaugusel halliks värvitud, putkataolist laudosmikut, mis ujus küljeli vees. See paistis kuidagi tuttav, varem nähtud, kuid ta ei leidnud siiski korrapealt vastust.

„„Neptuni“ kambüüs!“ hüüdis ta siis korraga.

„Õigus!“ kinnitas kapten Toomsalu.

„Põrgu pihta... kuidas see alles jäi? Kogu laev on kadunud, ainult pilpad ujuvad ringi, kuid kambüüsil

pole häda midagi. Võib-olla istub praegu seal kokk ja praeb kartuleid?“

Kapten Toomsalu pidi tahtmatult naeratama:

„Ei usu. Kuigi kambüüs võis saada mõne inimelu päästjaks, on need juba „Elsa“ või traalerite pardal. No mis seal jälle...“

Kapten Toomsalu pilk muutus teravamaks. „Neptuni“ kambüüsi tagant tuli nähtavale miin. See oli samasugune harilik meremiin nagu kümned teised tema ümber. Kuid sellest hoidis keegi kinni. Kauguse tõttu polnud arusaadav, kas see oli inimene või miini kisade külge jäänud palgijupp. Selle lahendas valvemadruse hüüd:

„Meist nelisada meetrit vasakul inimene miini küljes.“

„Kas elus või surnud?“ küsis tüürimees.

„Ei ole arusaadav. Miin keerleb... nüüd kadus silmist.“

Möödus pikk silmapilk. Siis ütles kapten Toomsalu tüürimehele:

„Lase sõudepaat valmis panna.“

Minuti pärast seisatas „Õnnelaid“, ja tüürimees ise juhatas sõudepaadi allalaskmist. Mõne minuti pärast liikus see juba miini poole. Tüürimees juhtis paati, seistes püsti, nagu oli harjunud, kustunud piip hambus.

Varsti nägi ta selgesti, et see oli elus inimene. Vest keerutas teda ringi, kuid ta tuli ikka uuesti ja uuesti nähtavale. Paadi lähenedes hakkas ta appi hüüdma. Kuid ta hää oli nii nõrk ja kähisev, et paadisolijad võisid seda vaevu kuulda.

„Laske lahti... ujuge paadi juurde!“ hüüdis tüürimees.

Õnnetu merehädaline laskis käed lahti sellest põrgulikust kerast, mis siiski imelikul kombel oli saanud tema elupäästjaks. Ta katsus ujuda, kuid hakkas juba mõne meetri järel vee alla vajuma.

„Pootshaak!“ hüüatas tüürimees.

Juba oligi ühel madrustest pootshaak käepärast, mille raudkonksu ta lõi uppuja riietesse. Hetk hiljem lamas see paadi põhjas.

Kümne minuti pärast jätkas „Önnelaid“ teekonda. Kapten Toomsalu ulatas nüüd tüürimehele pikksilma tagasi, haarates kinni käsitelegraafi pidemest. Niihästi tüürimees kui ka lähedal olevad madrused mõtlesid, et nüüd annab „vana“ alla masinaruumi mõned käsud. Sest sõita sellise kiirusega mööda tihedat miinisuppi, kus peaaegu ühtaegu võõris ja taga ahtris löid keerlema hiigla-raudkehade kohutavad sarved, nõudis üleloomulikku pingutust. Kuid kõikide imestuseks pööras kapten Toomsalu otsustavalt telegraafi käepideme kogu täiskäigule.

„Viut!“ vilistas tüürimees.

Nüüd teadis ta, et kapten Toomsalu pidas olukorda väga hädaohtlikuks.

All masinaruumis hakkasid mootorid huilgama. Laev võttis justkui hoogu ning vajutas nina julgemalt lainetesse. Taga ahtris kohises veekosk, jättes järele laia vahutava joa.

Mõne silmapilgu pärast lausus kapten Toomsalu üleõla oma abile:

„Sa pea nüüd hoolega silmas neid pilvekesi... seal.“

„Tähendab põhjas?“ küsis tüürimees, sest ta polnud päris hästi mõistnud „vana“ talitamisviisi.

„Jah, just seal,“ kinnitas see.

Tüürimees tõstis pikksilma ja hakkas igavalt jälgima seda sinavat, õhukeste pilveudemetega kaetud taevaäärt, millesse segunes juba õhtueelseid varje. Kuid ta ei olnud enesega täiesti rahul. Midagi nagu ei klappinud selles arvestuses. Ujuvad laevarusud, uimased turasad ja laiad miinivööd ei sobinud lennukite-hädaohuga. Kas ei arvestanud „vana“ siin veidi viltu? Oleks tul-

nud pärida mõni sõna seletust sellelt õnnelikult, kes pääses „Neptunilt“.

Ta laskis pikksilma langeda ja ütles:

„Käskisin anda päästetule veidi kuuma teed... konjaviga. Nüüd on tal vahest juba keelepaelad lahti sulanud.“

„Mis siis?“

„Võiks pärida, kuidas „Neptuniga“ lood olid. Kas hukkus miini otsas või läks põhja lennukipommide all?“

Kapten Toomsalu vastas napilt:

„See on ju selge — miin.“

„Mjah,“ matsutas tüürimees üllatunult suud. „Mina arvasin sedasama, aga... Nüüd ei saa ma enam millestki aru. Ütle selgesti, miks pean ma siis, põrgu pihta, jõllitama sinnä põhja, kui sa ka ise arvad, et „Neptun“ hukkus miini otsas?“

Kapten Toomsalu naeratas:

„See on ju lihtne. Lennukid sundisid „Neptunit“ manööverdama, alt ära kargama, nagu öeldakse. Ja nõnda sattuski ta päästmatult miini otsa.“

„Ah!“ lõi tüürimees lapiti käega endale vastu laupa.

Nüüd valgenes kõik korruga ta ees. Ainsa hetkega vilksatas kogu selle tragöödia käik, mis toimus paar tundi tagasi, nagu filmilindil. Tüürimees hakkas kuuldavalt nohisema — no pagan võtaks, kuidas ta ometi ise ei taibanud seda lihtsat lahendust. Teisiti ei võinud see ollagi, sellega klappisid täpselt laevarusud, uimased tursad ja põhjakaldal keerutav luurelennuk.

Nüüd mõistis ka tüürimees, miks kapten Toomsalu oli andnud laevale täiskäigu. Tähendab, lennukid ründasid siin kitsas miiniväljade kaelas laevu. Nad varitsevad neid seal põhjarannaku aerodroomidel nagu ämblikud võrgunurgas oma saaki. Nii saigi „Elsa“ kergema tabamuse ja pöördus põhja — Kõrgesaarele. See oli

ainus koht ligi kahesaja kilomeetri ulatuses, kust võis leida varju. Kuid „Neptun“ manööverdas end lennukipommide alt miinivälja otsa, ja nüüd ujuvad ainult pilpad ringi.

Ning ühtaegu sellega selgus tüürimehele ka üks teine mõte. Ta polnud sellele hoopiski mõelnud, aga nüüd torkas see igas piasjaski silma. Tähendab, sakslastel oli täpselt teada see miinisupp siin keset Soome lahte? Nad olid sihilikult tõkestanud kõik laevasõiduteed miinivöödega, nii nagu kalurid kalaparvedele teed nootade või võrkudega sulevad. Sellepärast käskiski „vana“ jälgida põhjataevast, Soome ranniku ääreriba, kus asusid vaenlase aerodroomid. Seal asetsetes kogu hädaohu võti.

Nüüd oli see kõik tüürimehele nõnda selge, et ta tundis peaaegu kergendust, läbi nähes neid kuratlikke plaane. Hädaoht pole enam hädaoht, kui nähakse selle kõiki peensusi. Tüürimees oleks tahtnud nüüd naerda, laia suuga naerda, sest kuigi vaenlase punutud võrk oli väga peen, polnud selles midagi üleloomulikku. Kõik oli nagu lihtne ristsõnamõistatus, mis andis lahendada. Nüüd mõistis ta sellest mõistatusest ka viimase punkti, miks jooksid miinid sellistes korrapärastes ridades, otsekui ahelikku asetatult risti merd. Nad olid kinnitatud niiviisi ankrusse, malelaua korda, et muuta laevade manööverdamine võimatuks.

„Ptüil“ sülitas tüürimees, kõigutades oma laiu õlgu, otsekui muutuks tal siin laevalael väga kitsaks.

Kapten Toomsalu heitis pilgu üle õla ja naeratas.

Ta mõistis kohe, et tüürimees oli lahti sõlminud kõik. Nüüd põrnitses ta niisuguse vihase näoga põhjaranniku poole, nagu võiks sellega eemale peletada vaenlase lennukeid.

Ta tõstis pikksilma ja hakkas tähelepanelikult silmitsema iga täppi või lendlevat pilvevarju põhjataeva

ning vee vahel. Endise igavuse viimane kübemeke oli ta näolt hoopiski kadunud. Ja ühes pingsa vaatlenisega hakkas ta ikka selgemalt mõistma sakslaste süsteematilist hävitamiskihku. Vist oli kapten Toomsalul õigus, et tänapäeva sakslane pole enam too, kellega ta magas kolmkümmend aastat tagasi nagu seltsimees seltsimehe kõrval ühes ruhvis. Niisugused vanamoelised sakslased olid kadunud. Tänapäeva sakslaste sõda, võimuhaaramine ja vallutusretk olid niisama asjalikult ning pedantselt läbi mõeldud nagu nende patent-uksekaitse. Seal passis iga kruvi, tapp ja polt.

Korraga tuli talle midagi meelde, midagi naljakat, et ta laginal naerma hakkas.

„No-noh?“ heitis kapten Toomsalu pilgu tagasi.

„Tead, mis ma just praegu mõtlesin?“ säras tüüri-mehe kondisil näol irvitus.

„Noh?“

„Et kas see sakslaste patentsõda ei rikne niisama kergesti nagu nende kõrgelt patenteeritud uksetabagi. Otsin kord ühe niisuguse riistapuu, vist Ceceli juurest. Ja tead, mis oli? Ma ei saanud enam oma korteriukselst välja, vaid pidin ronima redelit mööda akna kaudu. Sellest ajast peale ma ei salli silmaotsaski neid neetud saksa patenteeritud uksetabasid, kraenööpe, teekannusoojendajaid ega muud sihukest rämpsu.“

Kapten Toomsalu naeris. Nüüd teadis ta, et tema abi hakkas tundma jalgade all põhja. Uksteise järel varisid ta silmade ees kokku odava võõbaga maalitud kullissid, paljastades saksluse tõelise kiskjalõusta. Paljud inimesed tunnevad kahju ja ahastust, kui hakkavad vankuma nende kümnete aastate kestel loodud tõekspidamised ja illusioonid. Kuid tüürimees Saarik tundis sellest nähtavasti ainult kahjurõõmu.

Ta hakkas jälle pikkade sammudega edasi-tagasi üle laevadeki marssima, käed taskus, näol niisugune naera-

tus, nagu tuleks tal järgmisel hetkel üles käärida varrukad otsustavaks käsikämuks.

„Kes see on?“ seisatas ta järsku Martini ees, näidates lõuaga kuulipilduja lindikastide taga lamava noore poisi poole.

„...Laadur,“ vastas Martin. „Meil ei jätkunud mehi... siis tuli Mikk ja palus, et lubaksin tal tulistada saksa lennukeid. Sakslased uputasid turbaauku ta noorima õe, ja nüüd tahab poiss seda tasuda.“

„Lasta oskad?“

„Oskan.“

Tüürimees astus sammu lähemale.

„Siis tasu, maksa kätte, hävita! Iga sakslase küljes ripub tilgake su õe verd. Ära unusta seda... see on sinu jõud.“

Ta hääl kõlas peaaegu karmilt. Ja jälle oli langenud justkui paar telliskivi sellest pudenevast müürist. Samal silmapilgul kõlas vasakpoolse valvuri hüüd:

„Lennukid!“

„Kus... kus?“ sööstis tüürimees reelingu juurde.

„Põhja suunas... selle pikerguse udupilve all. Just praegu nägin jälle selgesti.“

Tüürimees justkui ei tahtnud seda veel uskuda, suunates pikksilma näidatud kohta. Ja siis nägi ta nii imeselt suurt musta varju, mis libises peaaegu hääletult üle õhtuse kuldse vee.

Ainsa minutiga nagu muutus midagi ta selja taga ning ees võõris. Need olid vist valvemeeskonnad, kes asusid kärmelt oma kohtadele. Martin pööras ähvardavalt oma kuulipilduja toru põhja. Tema kõrval põlvitas Mikk, palged väga kahvatud, valged.

„Kas kardad?“ küsis Martin sosinal.

Mikk tegi peaga tõrjuva liigutuse:

„Ei. Mõtlesin hoopis, et küll oleks tore, kui just meie põrutaksime alla mõne „Junkersi“.“

„Küll põrutame!“ naeris Martin ja ta laiad hambad välkusid.

Ka õhutõrje-suurtükk pööras oma ähvardava suu põhja. Valvemeeskond tegi kiirelt ja kätatult mõned korraldused, seistes hetke pärast ootevalmis. Kuid oli kõik veel vaikne nagu silmapilgul enne kõue. Suurem osa reisijaid polnud märganudki neid kaht ähvardavat varju põhjaranniku pilveudemete varjus.

Siis hakkas kõrgelt kostma mootorite müra. See muutus järjest kõvemaks, paisus sekunditega, täites korraga nagu kogu taevaaluse, vee ja laevalae. Kõik vaatasid kohkunult üles, nähes, kuidas kaks tibatillukest, papilestadele sarnanevat lennukit kruvisid endid ikka kõrgemale ja kõrgemale. Uhe silmapilgu püsisid nad justkui ristloodis ja pöörasid siis oma ninad ähvardades „Õnnelau“ suunas.

Peaaegu korraga hüüdsid mõlemad valvekorramadru-sed:

„Möödusime parempoolsest miinivööst!“

„Vasakule jäi kaks miini!“

Kapten Toomsalu ja tüürimehe ajudes keerles ainus mõte — jõuda võimalikult kaugemale sellest põrgulikust miinisupist. Iga meeter vaba vett oli praegu elu ja surma küsimus. Kaksikümmend... kolmkümmend, viiskümmend meetrit lahutas neid miinidest. Kõik masinad töötasid, kogu laev otse vappus, kuid tüürimehele näis siiski, nagu edeneks sõit tigusammul.

Uleval õhus muutus lennukimootorite põrin huilgami-seks.

„Pikeerivad!“ hüüatas Martini kõrval Mikk.

Selle päevitunud näo üle lendas tume vari. Ta haaras mõlema käega kõvemini kinni kuulipilduja käepidemest ning vajutas pöidlal alla. Peaaegu üheaegselt kostis mõlemast kuulipildujast paukude ragin. Hetk hiljem

avas tule ka õhutõrje-suurtükk. Õhk kärises ja helises, nagu oleks hiiglasuurest kuivast puust pirded lõigatud.

Kapten Toomsalu vaatas pingutatult üles. Mustade tiivaotstega lennuk oli nagu hiiglaslik röövkull laeva kohale jõudnud. Näis puuduvat veel ainus hetk pommide allalangemiseks. Samal silmapilgul surus ta järsu liigutusega käsitelegraafi pidemele „seis“.

Masinaruumi mehed ei näinud all hämarates ruumides kohutavate teraskerade pöörlevaid sarvi ega lennukite vilkaid liigutusi. Kuid suurtükkipaugud ja kuulipildujate tärin ütles neile kõik. Nad mõistsid nii imeselt, et mõningad lähemad minutid otsustavad nende elu ja surma üle.

„Stoppl!“ karjus korraka mehaanik.

„Õnnelaid“ peatus nii järsku, nagu oleks ta ees esile kerkinud kaljunukk. Kõik jäi imelikult vaikseks, masinad surid, inimesed tardusid, lae all hakkasid virvendama elektrituled. Ainult taga ahtris solises vintide all vesi ning laev värises rappudes nagu kiirest jookstust lõõtsutav loom.

Mitu pikka hetke ootasid masinaruumi mehed peaaegu liikumatult. Mõned vaatasid üles valgeks võõbatud lakke, kus väreles elektrivalgus, otsekui rebeneks see järgmisel hetkel. Teised olid oma kohtadel nagu raidkujud, ainult turjad veidi kүүrus, lõuapärad kokku surutud. Nad ei näinud midagi, raudsed seinad varjasid nende ees kõik. Ja see mittenägemine, pingerikkad ootushetked olid veel koledamad kui silm silma vastu seismine hädaohuga. Mehaanik keeras joogiveepaagi kraani lahti ja laskis kopsikusse vett. Kuid ta ei suutnud juua, talle näis, et samal silmapilgul juhtub üleval midagi.

Samal hetkel sööstis lennuk nii madalalt üle laeva, et näis, nagu lõikaksid teravad mastitipud ta tiibadesse. Kolm... neli... kuus pikergust pommi pudenes kuskilt

tiibade alt, paisates vaevalt kolmkümmend meetrit laevanina ees üles veesambaid.

Kogu meri helises. Vesi laulis, kõlises ja vingus nagu klaas. Alla katlameeste kõrvu kuuldus see, nagu pingutaks keegi hiiglakitarril mängimiseks keeli. Nad lugesid tasakesi, igaüks omaette:

„Üks... kaks... neli... kuus...“

Siis justkui tõmbusid instinktiivselt küüruvajunud tarjad jälle sirgemaks. Keegi katsus isegi naljatada:

„Päh... kiiva läksid need mädamunad!“

Mehaanik tõstis veekopsiku suu äärde ja jõi ainsa sõõmuga tühjaks. Tüürimeest valdas ääretu rõõm. Mõlemaid rusikaid raputades hüüdis ta kogu kõrist:

„Hurraa, mööda!“

Ta märkas, et üks kuulipildujaist oli vaikinud, ning möirgas:

„Andke järele... lõigake saba maha... andke pihta, et puru tagal!“

Kolme pika sammuga oli ta kuulipilduja taga, lükkas madruse kõrvale ja saatis ammu kaugenenud vaenlasele tagant järele paar valangut. Kuid järgmisel hetkel pööras ta toru juba uue läheneva hädaohu vastu.

Ainult kapten Toomsalu oli ikka rahulik, peaaegu külm ja kindel. Ta silmis helkis jälle midagi kindlat, ammumõeldut. Vaevalt möödus esimene lennuk, kui ta juba unustas selle, hakates teraselt jälgima teise liigutusi. See oli veel liialt kõrgel, kuid kapten Toomsalu käsi seisis juba ootevalmilt telegraafi pidemel, nagu oleks see kuulipilduja päästik.

Siis vajutas ta selle uuesti täiskäigule.

All masinaruumis hakkasid masinad jälle tööle. „Õnnelaid“ sööstis edasi üle äsjaseist pommiplahvatus-test mulksuva vee. Ning vaevalt mõni hetk hiljem helises jälle meri, seekord nende selja taga ahtris. Otse laeva taga tõusid üles nagu hiiglafontäänid. Vesi pritsis

üle reelingute, lõi märjaks osa laevadekki. Haakristidega lennuk põikas madalalt üle mastide.

Mõneks minutiks vaikisid kuulipildujad ning õhutorje-suurtükk.

Inimesed tõmbasid justkui hinge tagasi. Alumisel dekil ajasid endid jälle sirgu vastu kajutite seinu kummargile küürutanud naised ja lapsed. Tüürimees tõusis kuulipilduja tagant, märgates alles nüüd, et ta kitsas must kuub oli selja tagant üleni lõhki kärisenud.

„Ptüil“ irvitas ta Martinile. „Oli hea kuub... mõned aastad oleks veel vastu pidanud.“

„Pange arvele... kord tuleb maksmine,“ naeris see.

„Õigus! Seda ma neile ei kingi.“

Tüürimees rebis kuue seljast, vaatas seda veel pilguks ning viskas maha. Siis hakkas ta taskust otsima piipu. Toppides sellesse tubakat, astus ta lähemale kapten Toomsalule.

„Esimene hoop läks mööda. Nüüd oleme juba pisut harjunud... teised hoobid ei löö meid enam nässu,“ rääkis ta rõõmsalt.

Kapten Toomsalu vastas:

„Jah, meil oli õnne.“

„Õnne?“ ajas tüürimees end varvastele sirgu. Ta oli just süüdanud tiku, kuid nüüd jäi see põlema sõrmede vahele. Siis ütles ta pikkamisi: „Kuule, vana, ära mängi... mina oskan ka vaadata üle sängipeatsi. Õnne, ütled sina...“

„Aga mida siis sina arvad?“

Tüürimees justkui otsis sõnu ja prahvatas siis:

„Kui sina poleks laeva õigel ajal topanud... vaat, kus oleksime ringi ujunud... nende keskel seal...“

Ta näitas käega uimaste turskade poole, kes merepõhjast veepinnale kerkisid.

„Või nii...“ mängles naeratusvine kapten Toomsalu suu ümber.

„Täpselt nii, aga sina räägid ei tea mis.“

Ja nagu oma sõnade kinnituseks andis ta lapiti käega sõbraliku müksu vastu vana sõbra juba vimmakiskunud turja. Kapten Toomsalu tundis südame all imelikkusooja pistet. See meremehe kareda käega antud müks otsekui kinnitas uuesti, et nad on ja jäävad vanadeks semudeks, keda pole suutnud lahutada pikad aastad, kauged sadamad, tuli ega vesi. Nad on ikka samad poisinatid, kes seltsis püksitagumikul mäekünkast alla liugu lasevad. Ainult nüüd pole see hoopiski liumägi, vaid Soome lahe lainetevirves värelev turi, kus neil tuleb üheskoos võidelda oma elu suurim võitlus.

Eestpoolt kostis jälle lennukimootori põrin.

„Tähelepanu!“ hüüdis vööris madrus.

Mõlemal mehel jäi jutt nagu pooleli.

Nad hakkasid jälgima lennukeid, mis pöördusid tagasi laeva poole. Pikkamisi tegid need ringi ümber laeva, laskusid madalamale ning tegid veel ringi. See näis veidi jube, see pikaldane varitsemine, justkui mängiksid kassid hiirega, kel pole enam taganemiseks rotiauku.

Tüürimehel oli kadunud lust vandumiseks ja ta pigistas lõuapärad kokku. Kuid ta selged hallid silmad muutusid ikka teravamaks ja teravamaks justkui raudnaelad.

Siis tuli uus rünnak.

Seda olid kõik justkui oodanudki: laevamehed dekil, tüürimees harkisirutatud jalgadel, kapten Toomsalu rahulikuna seistes oma kohal käsitelegraafi juures. All laevadekil pugesis inimesed üksteise varju, heitsid pikali või litsusid endid vastu vahekäigu ning kajutite seinu. Ainsaks lootusesädemeks jäi neile sel hetkel kuulipildujate lakkamatu ragin ning õhutõrje-suurtüki mürin.

Kaks . . . neli . . . kuus pommi langes ümberringi. Meri kees, kõrged veesambad purskasid üles ja löid laevadeki märjaks. Vastu reelinguid peksis nagu tormilaine.

Masinad huilgasid täiskäigul ja neile vastas veel suurema jõuga lennukite põrin. Näis, nagu ajaksid kaks vihast, mõirgavat looma teineteist taga.

Rünnak kestis ainult lühikesed hetked, mõned sekundid, kuid allalangevate pommide vihisemisest kuni nende prahvatusteni näis mööduvat terve igavik. Iga prahvatus sundis inimesi võppuma, iga õhus vihisev heli pani otsekui seisma südame.

Paljud seisid küürutõmbunult ja lugesid:

„Uks... kaks... neli... kuus...“

Iga märgist möödalangenud heli andis uut lootust. Nagu kulutuli oli levinud laevalael teade, et pommilennukid võivad kaasa võtta ainult neli pommi. Kui neid aga langes kuus, kaheksa ja enamgi, siis haaras inimesi justkui meelegeide. Kas need olid ennekuulmatud, fantastilised lennukid, mis võisid pommitada lõpmatuseni? Kuskil hakkas keegi hüsteeriliselt karjuma. Kohe täitis laevalage naiste ja laste kisa, mida lämmatas madalale laskunud lennuki mootorite müra.

Siis jäi kõik jälle vaikseks — rünnak oli möödas.

„Möödas!“ värises rõõm läbi südamete.

Kuskil ütles rahulik vanaldane hääl:

„Nüüd nad enam ei tule... neil ei jätku pomme.“

„Kas tõesti ei jätku?“ küsiti kõikjal õhinaga.

„Ei jätku... mina tean seda asja. Ja varsti on kohal ka meie lennukid.“

Inimesed hingasid kergendatult.

Kuid varsti värises õhk jälle lennukimootorite mürast. Tüürimees nägi kaht uut lennukit, mis kruvisid endid kõrgele õhku, jälgisid nagu kullid laeva iga liigutust ning söötsid siis vuhisevate kuulidena alla.

Kolmandal korral päästis „Õnnelaid“ enda, põigates paremale. Neljandal korral keeras laev risti merd ja kuus pommi langes kahele poole laeva nagu rasked rusikalöögid.

Keegi ei teadnud enam, kas kestis see meeleheitlik võitlus ainult kümme minutit või üksteisele järgnevaid pikki tunde. Taevast oli enam loojuva päikese kulda ning laevasilla all näis päris hämar.

Tüürimees Saarik ruttas särgiväel ühe kuulipilduja juurest teise juurde ja ütles oma suurt rusikat viibutades:

„Andke, poisid, pihta... sihtige otse südamesse neile... raisakullidele.“

Siis oli ta juba õhutõrje-suurtüki juures, korrates samu sõnu.

„Andke neile pipart... andke pipart... päris türgi pipart!“

Madrused vaatasid mürsukastidele ja üks ütles:

„Laskemoon hakkab lõppema.“

„Palju veel on?“

„Kolmkümmend kuus mürsku... see on kõik.“

Tüürimehe ilme muutus tõsiseks. Kuid kohe leidis ta lohutuse:

„No pole viga... näete, varsti läheb pimedaks.“

Ja peagi oli ta tagasi kuulipildujate juures, korrates:

„Varsti on päris pime... siis pole neil enam midagi teha... otsigu kas või tikutulega...“

Mootorite põrin pani jälle õhu värisema.

Nüüd ei mäletanudki tüürimees enam, kas see oli viies või kuues rünnak. See meeleheitlik võitlus näis kestvavat juba pikki tunde, sel ei näinud olevatki algust ega lõppu. Lennukid aina tulid ja läksid, pikeerisid kõrvulukustava luilgamisega ning kadusid jälle nagu mööda taeva laotust tuiskav tormi-iil. Ainult meri jäi tagant järele pahisema pommide veesambaisl.

Kuid tüürimees ei lasknud ühtki lihast lõdvaks. Nüüd oli tuline aeg, mis vajas terasest mehi. Tema, kapten Toomsalu, Martin, Mikk ja kümned teised hoidsid oma pihus saatust ning õnne. Tuli ja hädaoht karastasid neid.

Noorest Mikust, kel olid nii kahvatud palged ja päris lapsesilmad, võrsus nende minutite jooksul mees. All laevalael oli kümneid, võib-olla sadu noori poisse ja tüdrukuid, kes karastusid nagu tuliselt hõõguvad terased vees. See oli südamete proov noortele ja vana-dele.

Pikkamisi tihenes hämarus, tungis vahekäikude nurkadesse, laevadeki alla, päästepaatide presentidele. Taevas muutus madalamaks ja tumedamaks. Soome laht virvendas selle all nagu hiiglasuur liud täis sulatina.

„Veel veerand tundi... veel kümme minutit,“ mõtles tüürimees ja vaatas juba mitmendat korda kääkella. See näitas kakskümmend minutit üle üheksa.

Need kaks või kolm minutit, mis olid kahe rünnaku vahel, näisid pikkadena nagu tunnid.

Mehed õhutõrje-suurtüki ja kuulipildujate taga olid tõsi-sed. Nad näisid gruppidena, mida kujur on üles seadnud kivisse raiumiseks. Kõikide nägudel peegeldus pinge ja võitlusvaim. Ainult Martin heitis pilgu oma bajanile, mis lamas siinsamas tema kõrval. Ta näo üle libises paljude pillilugude mälestus, trillerdavad polkad, marulised valsid ja väikesed südamesse tungivad laulukesed. Mikk toetus küünarnukkidele, ja — hoides käte vahel uhi-uut presendist linti, vaatas üles. Tüürimees seisis särgiväel harkjalul, käed taskus, ntisugune põlgav ilme näos, nagu oleksid need kaks uuesti „Önnelaiu“ poole pöörduvat lennukit ainult tühipaljad põrisevad porikärbsed. Kapten Toomsalu käsi puhkas endiselt käsitelegraafil.

Vist kogu laevalael ei rääkinud keegi. Ainult emad hüüdsid oma lapsi, kutsusid neid oma käte varju, ning all masinaruumis lendas mõni napp käsk.

Lennukid pöördusid uue kaarega tagasi. Need olid jälle uued lennukid, täis laaditud õhus helisevat põrgu-likku surma.

Nüüd ei suutnud ka tüürimehe terased silmad jälgida nende vilkaid liigutusi. Nad sulasid ühte selle nägematu videvikutolmuga, mis langes ja langes pikkamisi mere kohale nagu gaas. Ainult mootorite lakkamatu undamine pani õhu värisema.

Siis vaikis seegi.

„Pikeerivad!“ kiljus keegi heleda häälega.

See sõna nagu plahvatas all laevadekil inimeste seas. Jälle tõmbusid nad kõssi, varjusid üksteise taha, pakikeste varju, seinte külge.

Tüürimees vaatas üles, hakates jälle nägema pcaaegu teineteise kannul kaht kohutava kiirusega allalangevat varju. Need lähenesid peaaegu hääletult nagu kukkuvad kivid. Nüüd olid nad ainult viissada... kolmsada... kakssada meetrit kõrgel. Siis muutsid ninad veidi asendit, võtsid lamedama kaare ja korraga hakkas jälle kostma mootorite vastik vingumine. Nende ette ja taha tekkis väikesi pilvekesi, välgatas lõhkevate mürskude tuli.

Kui esimene lennuk jõudis laeva kohale, vallandusid tiibade alt pommid. Mõni silmapilk näisid need õhus hõljuvat nagu kerged puuvillapallid. Siis võtsid pikkamisi — väga pikkamisi — püstilangeva asendi, tormates üha kasvava kiirusega laeva poole. Kogu õhk vingus ja ulgus. Veel üks pikk hetk, kõige pingutavam nende ootusehetkede hulgas, siis solises laeva ümber meri, purskasid veesambad, värises kogu laev.

„Mööda!“ välgatas tüürimehe mõttes.

Kuid just samal silmapilgul põrus ta all „Õnnelaid“. Laev tahtis justkui hüpata õhku, dekk rappus ja värises. Kuskil tagapool ahtris raksatas midagi kohutava jõuga ning sealtsamast tõusis tohutu tulesammas. Näis, nagu oleks see kerkinud mere sisemusest, puurides läbi ettejuhtuva laeva. Tüürimees tundis näol kuuma õhu puudust ja lendas vastu sillatuge.

Alt dekilt kostis naiste ja laste hädakisa.

„Laev põleb... põleb... põleb!“ kostsid läbiseigi hääled.

Tüürimees oli saavutanud juba tasakaalu. Uleval õhus lendasid pilpad, vanditükid, tulesädemed. Ainsa samuga oli tüürimees sillavõre ääres ning vaatas alla. Ta nägi, kuidas paljud inimesed hüppasid vette, neid sumas juba kõikjal ringi. Teised tungisid kisades vahekäikudesse, päästepaatide juurde, edasi-tagasi. Ahtrist tõusis paksu musta suitsu, mis pressis inimesed laeva etteotsa hunnikusse.

„Päästepaadid... laske päästepaadid vette!“ karjuti läbiseigi.

„Lõigake nõõrid läbi... tehke ruttu... laev vajub...“

Ning korraga taipas tüürimees, milline kohutav hädaoht ähvardab neid hirmust segipaisatud inimesi. See võis kujuneda veel ähvardavamaks kui pommilahvatus. Neid tasakaalust väljalangenud inimesi tuli juhtida, võtta kontroll enda kätte.

„Rahu!“ karjus ta alla inimeste sekka. „Kõigil jääda oma kohtadele... hädaohtu pole!“

Kuid vist keegi ei kuulnudki teda.

„Andke ruupor!“ hüüdis ta ühele madrusele.

Ent ruupor oli kadunud. Veel mõned minutid tagasi oli see kuskil siin. Uhed olid seda näinud käsitelegraafi juures, teised mujal, kuid nüüd polnud enam kuskil. Võib-olla oli põrutus ruupori paisanud üle silla ääre, võib-olla ei leitud seda kiires otsimistuhinas. Kuid iga kaotatud hetk võis maksta inimelusid.

„Ei ole!“ vastati.

„Peab leidma, muidu juhtub õnnetus!“ tormas ka tüürimees ise jäljetult kadunud ruuporit otsima.

Sel hetkel tuli Martinile üks mõte. Ta mäletas, kuidas sageli pillihelid lahutasid sadamakõrtside tuhmunud lagede all kaklejate jõugud. Suured käsikähmud otsekui raugesid lõbusaid polkahelisi kuuldes. Martin hüppas

püsti ja haaras maast bajaani. Järgmisel hetkel kõlas kaptenisillalt võimas lendurite marss.

All laevalael inimesed justkui jahmusid. See näis neile nõnda kummaline ja ootamatu, et hetkeks unustati tuleleegid, vajuv laev, päästepaadid. Kõik vaatasid üles ja mõtlesid, et keegi on läinud hulluks. Kuid neile vaatas vastu rahulikult naeratleva madruse tuttav nägu, nagu ei ähvardakski laeva ega inimesi enam mingi hädaoht.

Ning korraga hakkas kõigil kergem.

„Tore!“ mõirgas tüürimees ruuporiga tagasi tulles. „Nüüd polegi mul enam tarvis seda riistapuud.“

Nende mõne otsustava minuti jooksul selgus kõik.

Lennukipomm oli tabanud laeva tagumist osa, kaju-teid. See polnud vist suur pomm, neid viiesaja- või tuhandekilolisi, mis mõne minuti jooksul uputasid laeva. Näis, et see oli neid vähemakaalulisi, mis oma kohutava kuumusega sulatasid ja põletasid kõik. Ainsa hetkega haaras tuli kuivad laudehitised ja osa laevadekki. Pikad tulesambad tõusid ahtrist, põlevad kajutid ragisesid, leegid vuhisesid kaptenisilla poole nagu plagisevad lipud.

Sel minutil oli kapten Toomsalul ainult üks mõte: kas lennukipomm purustas laeva põhja, või kaitsesid seda need mõnikümmend tsemendikotti, mis olid laotud põhja. Kuid juba järgmisel hetkel võis ta oma küsimusele anda vastuse — „Õnnelaid“ hakkas pikkamisi vajuma sügavamale ning kaldus pisut vasakule küljele. Nähtavasti tungis vesi sealt laevaruumi, täitis selle ning hakkas raskuse mõjul laeva põhja kiskuma. Nüüd rippus kõik sellest, kui suur oli auk.

Kapten Toomsalu ei kaotanud enam hetkegi aega.

„Seltsimees tüürimees!“ hüüdis ta.

See hüppas paari pikä sammuga kapteni juurde ja võttis sirge seisangu nagu sõjamees.

„Kuulen,“ kähises ta.

Kapten Toomsalu viivitas hetke, enne kui ütles:

„Meid ähvardab pealt tuli ja alt vesi. Kohe tööle auru-
pumbad. Kui muidu ei saa, raiuda laevadekki auk.“

„Jah.“

„Esimene mehaanik juhatab pumpamist, teine kustutab
tuld.“

„Jah.“

„Ja sina katsud kindlaks teha laeva seisukorra.“

„Selge. Kas see on kõik?“

„Esiialgu kõik. Martin!“

Martin hüppas kapteni juurde ja võttis samuti sõja-
meheliku seisangu.

„Sina lased paadid alla ja korjad veesolijad.“

„Just nii.“

„Haavatud paigutada alla ruumi. Organiseerida arsti-
abi.“

„Just nii.“

Mõlemad mehed kadusid pikkade sammudega trepist
alla. Neile sööstis kiirete hüpetega järele Mikk. Uks
valvemadrustest heitis vabaksjäänud kohale kuulipilduja
taha ning haaras pihku käepidemed.

Nüüd tõstis kapten Toomsalu maast tüürimehe poolt
unustatud ruupori ja astus silla äärde.

„Seltsimehed, rahu ja külma verd!“ kõlas kindlalt ta
hääle komandosillalt. „Kõik vabad käed tuld kustutamal!
Aidake kaasa igaüks oma jõu kohaselt! Meile saabub
abi... see ei ole enam kaugel!“

Polnud möödunud viit minutitki laeva pihtamusest, kui
juba igal pool kees meeletult võitlus tule ja veega. Alt
laevaruumist tulid kütjad, mehaanikud ja söemehed,
kõik sõetolmust üleni nõgised ning äsjase pingutava
sõidu higi pärlendamas otsmikel. Nad tulid pumpade,
voolikute ja pootshaakidega. Kuskil hakati kohe laeva-
dekki auku raiuma, et juurde pääseda sissevoolavale
veele. Teisal puistati liiva ja tsemendikotte tulle. Martin
laskis juba paari mehe abil päästepaate vette.

Esimene paanika hakkas õnnelikult vaibuma. Nüüd aitasid reisijad päästa uppujaid, kes laeva külje all vees sumasid. Mõningad, kes olid eemale ujunud, hakkasid tagasi tulema. Üle reelingu ääre riputati kõisi, visati vette lauaotsi, tünne, päästevõid, et vees väsinud inimesed võiksid neist kinni haarata. Mitmelt poolt sirutati aitavaid käsi pääsnute ülestõmbamiseks.

Samad mehed, kes viie minuti eest olid võidelnud kuulipildujate ja õhutõrje-suurtüki taga, tormasid nüüd tulle, kandsid haavatuid, kustutasid leeke. Nende näod olid üleni tahmased, riided juba puruks rebitud, kuid nad tormasid ikka sinna, kus kõige rohkem vajati nende abi. Tüürimees ei tundnudki neid enam nägude ja riiete järgi, vaid tuttavlikest liigutustest ja kogudest.

Miku ümber oli kogunenud salk poisse ja tüdrukuid. Nad olid noored, peaaegu lapsed, kuid Mikk komandas neid nagu väepealik. Tund aega tagasi istusid nad muretult oma nõõridega seotud pambukeste juures, laulsid laule ja vaatasid merd, mida paljud nägid esmakordselt oma elus. Nüüd, hädaohutunnil aga kasvasid neist võitlejad.

„Kandke haavatud ruumasse!“ juhatas Mikk neile kätte töö.

Ja kohe hakkasid nad abistama haavatud naisi ja lapsi, kes lamasid siinsamas vahekäikude seinte ääres.

„Kes oskab teha sidet?“ kostis jälle Miku hääl.

Ta juurde tunglesid noored tüdrukud, seitsmeteistkümne- ja kuueteistkümne-aastased, kes vaevalt mõned nädalad tagasi olid esmakordselt õppinud käsitsema sidet. Nüüd olid nad minetanud kursusepäevade argliikkuse ja vastasid:

„Oleme lõpetanud esmaabikursused. Oskame teha kõik viis sidet.“

Nad muutusid järsku nagu palju vanemaks ja kogemusrikkamaks. Mikk saatis nad alla laevaruumi ning

tüdrukud läksid julgelt, tõsiselt, nagu oleksid nad lahinguväljade ammuõppinud sanitarid.

„Kas leidub laeval arsti... õde... velskrit?“ hüüdis jälle Mikk.

Mitu vanemat inimest pöördus poisi poole ja see juhatas ka neile kätte töö. Uks vanem prillidega ja päris hallide juustega mees ütles:

„Vabandage... ma pole tegelik arst, vaid botaanik. Kuid kunagi ammu õppisin mõningad aastad arstiteadust. Kas saaksin nüüd teha midagi kasulikku... kas või sanitarina?“

Tüürimees hüüdis inimeste õlgade tagant:

„Teie võtke teises ruumas juhtimine endale!“

„Mina... ma pole ju tegelik arst?“ küsis botaanik uskumatult.

Tüürimehe laiad hambad välkusid:

„Kõige parem arst on praegu see, kes aitab puhtast südamest.“

Botaanik läks ja ta süda oli imelikult hell. Ta teadis nüüd oma suurt kohustust, mis tuli täita.

Tüürimees tormas edasi, aitas kedagi üles tõsta, hüüdis midagi tulekustutajaile või alla masinaruumi. Ta justkui ei pannud tähelegi, et iga paari minuti järel vuhises madalalt üle laevamastide kaks kiirelt vilksatavat varju, külvates alla kuulipildujate tuld. Neile vastasid maksimumid üleval komandosillal ja all pupil. Ohu-tõrje-suurtükk aga oli vaikinud.

Kuid ikka ja jälle pöördusid lennukid tagasi, kuulipildujate leegid välgatasid õhtuses hämaruses. Nad tikkisid läbi kogu laevalae, laskusid madalamale mere kohale, tulistasid veesolijaid ja päästepaate.

Neil raskeil minuteil kõlas ülevalt komandosillalt ikka ja jälle kapten Toomsalu kindel hääl:

„Seltsimehed, säilitage rahu... varsti läheb pimedaks. Laeva ei ähvarda mingi hädaoht... Abi läheneb teell!“

Talle vastas alt tüürimees:

„Tuli jääb väiksemaks... laev ei vaju enam. Kõik käed tööle!“

Võib-olla oli see kõik vale, ta ise ei mõelnudki sel silmapilgul sellele. Kuid inimestele tuli sisendada usku ja lootust, sellest olenes praegu kõik. Ja ta hääl kõlas julgustavalt, vähemagi kõhklemiseta nagu käsk.

Vist keegi ei võinud aimatagi, et see tugev, lõpmatu energiaga meremees, kes igale poole esimesena appi tõttas, raskeid pakke tulest eemale loopis, haavatuid tõstis ja kandis, iga eidekese ning pisarais lapse jaoks lohutava sõna või julgustava käeviipe leidis, ise sel silmapilgul tundis lõpmatut ängistust. Ta surus huuled kõvasti vastamisi, tormas suitsupilvedesse, haaras kogu jõuga kinni takistavaist esemeist või rebis pootshaagiga põlevat vaheseina maha.

Just tema kajut ja selle ümbrus oli lennukipommi lehtriks. Vahekäigus rippusid segaminipaisatud kajutite lauad ning ukсед. Umberringi vedelesid kõikjal riidetükid, purustatud lauaotsad, vormituks muserdatud esemed. Mitme meetri ulatuses oli reeling ära pühitud. Ja just selle kaose keskel leegitses tuli, millega pidas ennastalgavat võitlust käputäis inimesi, mehi, naisi, lapsi.

„Paadid tulevad!“ hüüti reelingu äärest.

„Alka... Alka! kiljus hele naisehää, tundes vist paadis oma kadunud poja.“

Kõik ruttasid merehädalistele vastu. Neid oli kaks-kümmend või kolmkümmend inimest, enamasti naised ja lapsed. Mitmelt poolt sirutati abistavaid käsi vastu. Nüüd tahtsid kõik märgi, vees juba kangestunud kogusid pardale aidata. Mikk seisis ühel kastil ning korraldas nende kiiret paigutamist alla ruumidesse.

Martin hüppas laevalaele, ja kohates tüürimeest, hüüdis käsi rusikasse surudes:

„Elajad! Nad tulistasid lennukitelt meie paate. Mitmed veesolijad said haavata ning uppusid. Mu oma silmade all vajusid nad põhja.“

Ta vaatas tüürimehe otsa, nagu oodates sellelt vastust. Ent see pööras pea kõrvale, tal polnud midagi öelda.

Kuid juba leidis Martin ise mõtte:

„See pilt ei kustu muidu südamest, seda on tarvis relvaga tasuda. Ma olen vaikne inimene, armastan muusikat, pillimängu, kuid nüüd tundub, nagu teotaksid ja irvitaksid nood elajad selle kõige üle. Seltsimees tüürimees, ma astun vabatahtlikult Punaarmee.“

„Õigus!“ vastas talle tüürimees.

Nad mõlemad söötsid jälle töösse, Martin pumpade juurde, tüürimees kuskile masinaruumi. Nüüd olid need päris tühjad, ainult elektritulede valgus väreles lagede all. Katlaruumis istus üks kütja puukastil ning tõusis tüürimehe sisenedes üles. See tundis teda, ta oli eluline trimmer, tule- ja söemees.

„Kas kõik korras?“ päris tüürimees.

„Seni, kui on terve laeva süda — katlaruum —, on kõik korras,“ vastas vanamees rahulikult.

Tüürimehel hakkas nagu kergem.

„Arvad, et võime proovida sõitu?“

„Võime... kui vaheseinad vastu peavad.“

Tüürimees läks tagasi üles, astudes kaks astet korraga. Ta kuulatas, kuid ei kuulnud enam lennukimootorite põrinat. Videvik oli langenud alla ning punetas nüüd laeva kohal tulekahju kumas. Nagu hiigla-tulepoi paistas „Õnnelaid“ kaugele merele. Võib-olla märgati seda Kõrgesaarel, ainukeses kohas, kust võis loota abi.

Igal pool võitlesid inimesed tule ja veega. Tüürimees kuulis tuttavaid häáli — mehed komandosillalt ja alt masinaruumist päästsid tükk-tükilt laeva tule võimu-

sest. Aurupumbad töötasid ning vesi pahises üle parda-
ääre. Inimeste oiged olid vaibunud.

Alles nüüd leidis tüürimees jälle mahti minna kor-
raks üles komandosillale. Ta silmas kohe kapten
Toomsalu, kes seisis ikka rahulikult oma kohal käsi-
telegraafi juures.

„Viltu rehkendasid!“ hüüdis tüürimees. „Nad said
küll meile pihta, aga meie ei vaju. Mitte ei vaju,
põrgu pihta!“

Kapten Toomsalu küsis vaikse häälega:

„Kas tungib palju vett laevaruumi?“

„Viis jalga... põhi on sodi.“

Ja nagu hinge tagasi tõmmates jätkas ta hetke pä-
rast:

„Kui ainult vaheseinad vastu peaksid...“

Kui vaheseinad vastu peaksid, seda mõtlesid sel het-
kel ka paljud inimesed all laevaruumis ja dekil. Tuli
ei levinud enam, leegid jäid madalamaks ning hakka-
sid pikkamisi vaibuma. Kuid vaheseinad... kas pane-
vad need veesurvele vastu? Midagi langes ragisedes
kokku ja sädemeid pilduv tulesammas tõusis üle mas-
tide. Kapten Toomsalu seisis imelikult vaiksena ja
kõssivajununa oma kohal. Tüürimees ei näinud pime-
duse tõttu vana sõbra nägu. Ta oleks tahtnud öelda
mõne lohutava sõna, niisuguse sõna, mis talle enda-
legi oleks andnud jõudu. Kuid just nüüd olid kõik
mõtted nii tühjaks jooksnud.

Komandosillal seistes oli tunda, kuidas „Õnnelau“
ahter vajus pikkamisi, vaevalt märgatavalt, kuid tüüri-
mees ja kapten Toomsalu tundsid seda eksimatult. Nad
kuulatasid pinevalt, kogu ootusega, nii nagu arst kuu-
lab surija südant. Siis läbis jälle värin „Õnnelaidu“,
midagi kuuldus raksatavat kuskil puruks ja laev hak-
kas pikkamisi veel enam vasakule küljele kalduma.

Kapten Toomsalu lausus vaevalt kuuldavalt:

„Üks vahesein andis järele.“

„Jah,“ vastas tüürimees ja ta hääli oli kõlatu. „See oli tagumine väike punker.“

Aga siis ammutas ta kuskilt justkui uut jõudu ning lisas:

„Kuid esimesed peavad vastu... need on hoopis tugevamad. „Õnnelaid“ pole mõni vana pali, ta ei anna nii kergelt järele.“

„Jah, jah,“ kordas kapten Toomsalu.

Korraga meenus tüürimehele vana kütja, kes istus üksi katlaruumis valves. Kui purunevad otsmised vaheseinad, siis ei pääse ta enam üles. Kas pole parem kustutada tuli katla alt ja oodata öö merel? Võib-olla tuleb enne ööd abi Kõrgesaarelt.

Ta jooksis tagasi alla ning hüüdis katlaruumi trepilt:

„Margus, kas oled siin?“

„Kus peaksin siis mujal olema?“ tuli alt rahulik vastus.

„Sa tule üles,“ lausus tüürimees pikkamisi ning lisas kohe: „Kuulsid, üks punker ei pidanud vastu?“

„Kuulsin küll. Kuid keegi peab olema ka siin.“

Mööduisid minutid, minutid, kümned minutid, möödus tund. Inimesed töötasid väsimatult, ikka uuesti ja uuesti ammutatud jõuga. Tuli ja vesi, tuli ja vesi, nendest rippus sadade inimeste saatus. Lai kuma valgustas kaugele merele „Õnnelaiu“ asukohta. Võib-olla jälgisid kuskil kaugel inimesed seda samasuguse südamevaluga, nagu kapten Toomsalu ja tüürimees vaatasid õhtu eel „Elsa“ suitsusammast.

Pikkamisi jäi tuli väiksemaks. Mustava videvikukaane all tõmbus punava kuma ring koomale, kuid ei kustunud hoopis. Pumbad töötasid vahetpidamata: ühed kustutasid tuld, teised tühjendasid laevaruume veest. Kuid vesi tõusis, tõusis pikkamisi, sentimeeter-haaval. Nüüd oli seda kuus jalga ja võis veelgi tõusta.

Alt laevaruumist tuli vana kütja ja otsis tüürimehe üles.

„Tulge alla,“ ütles ta sosinal.

Nad läksid alla kottpimedasse ruumi, mis oli ainult vaheseinaga eraldatud veest. Tüürimees kuulis solinat, nagu tilguks kuskilt vett. Põhjale astudes said ta jalad üleni märjaks.

„Laseb läbi,“ aimas tüürimees olukorda.

„Tõmmake tikku.“

Tüürimees läitis tikku ja nägi selle valgel veesurvest kummipondunud vaheseina. Näis, et järgmisel hetkel puruneb see nagu õhuke kartong, ja kogu see raskus tormab kohutava jõuga edasi järgmise vaheseina kallale. Ning selle taga asub masinaruum, laeva süda.

Tuletikk kustus. Tüürimees seisis vaikselt ja liikumatult, nagu ei julgeks ta sõnagi lausuda. Vana kütja tõmbas teda varrukast ning ütles:

„Peame kindlustama, muidu juhtub õnnetus.“

„Millega?“ küsis tüürimees, tundes pead raskena nagu kivi.

„Titsidega. Teeme nii nagu maa all kaevanduses, kui lagi ähvardab kaela langeda. Titse meil jätkub... õnneks.“

Ja nad hakkasid kahekesi kindlustama seda vaheseina, mille näis purustavat juba esimene puudutus. Ent vahesein pidas vastu. Nad tulid sõnagi lausumata jälle uute titsidega, leidsid neile toetuspaigad ning läksid jälle. Mitu korda tõmbas tüürimees tikku, silmitsedes seda tööd, mida nad tegid siin pimedas punkris justkui salaja. Ja vist oligi see nõnda parem, et keegi peale nende kahe sellest midagi ei teadnud.

„Nüüd on veidi kindlam,“ lausus vana kütja, kui nad töö lõpetasid.

„Jah, ainult kui vesi ei tõuse,“ vastas tüürimees.

Nad kuulatasid mõne silmapilgu vaikides teineteise kõrval seistes, kuidas üleval laevalael undas aurupump. All ruumides oli vaikne nagu hauas. Margus silmitses veel viimase tuletiku ähmasel valgusel tehtud tööd ning hakkas trepist üles astuma.

„Nüüd on tarvis katlasuud valvata, ehk läheb veel sõiduks,“ lausus ta üle öla tüürimehele.

„Tõsi küll... igavesti ei või siia paigale jääda,“ vastas see.

Ning eneselegi ootamatult võttis ta pihku vana kütja käe, surus seda tugevalt ning lausus:

„Ma arvan... sellest ei maksa suurt juttu teha... sellest, mis tegime all.“

„Ega jah... pole suurt rääkida,“ vastas kütja.

Kui tüürimees astus tulekustutajate poole, tundis ta südames imelikku rõõmu. Vist keegi ei aimanudki midagi tema ja vana katlakütja toiminguid seal all laevaruumis. Ja ka ta ise ei lausu sellest kunagi sõnagi, jäägu see südame alla soojaks. Mõnikord elus on nii kena mõelda asjadele, millest keegi midagi ei tea.

Tuli oli jäänud väiksemaks. Nüüd hõõgus „Önnelaid“ pimedas öös nagu tuline raud. Ahtrist ei tõusnud enam leeke, aga laeva sisemuses elas veel tuli. Pumbad töötasid ning visa võitlus jätkus lakkamatu jõuga. Tüürimees kuulis tagantpoolt Miku helisevat häält. Nüüd oli ta ümber kogunenud salk noori poisse, kes töötasid tulekustutamisel.

Esimene mehaanik ütles neile mitu korda naeratades:

„Kui pääseme sellest supist, siis teeme kohe lepingud. Olen nõus võtma teid terves koosseisus „Önnelaiu“ meeskonda.“

„Hakkame!“ naersid poisid lõbusalt vastu. Nüüd harjusid nad juba tule ning veega ja unustasid möödunud kohutavad silmapilgud. „Miku paneme tüürimeheks, tema ihaldas alati valge põhjaga mütsi.“

„Kas tahate mind siis kohe välja praakida?“ torkas tüürimees mööda minnes naljatades vahele.

„Oh eil!“ kilkasid poisid. „Mikk jääb ainult meie tüürimeheks.“

„Ah sool!“ naeris nüüd ka tüürimees kaasa.

Ta tõmbas mehaaniku veidi eemale ja küsis:

„Kuidas veeseis on?“

„Kuus jalga. Näib, et jääb pidama. Võib-olla hakkab isegi alanema, kui pumbad kõvasti tööle panna. Ja poisid, tõesõna, lust on vaadata, kuidas töötavad.“

„Kuus jalga,“ kordas tüürimees ning jäi pisut mõttesse.

Neid katkestas Martin, kes tuli teatega, et kapten kutsub tüürimeest üles. See pöördus minekule. Ta läks poiste lähedalt mööda ja ütles:

„Poisid, laske kätel käia! Suruge vesi viie peale, siis katsume, kas vindid hakkavad liikuma.“

„Surume!“ vastati talle kooris.

Tüürimees astus kiirelt Martinile järele. Ta oli parajasti trepil, kui kuulis kapten Toomsalu ruuporisse hüüdvat:

„Masinaruumi mehed kohtadele!“

„Ah-haal!“ mõtles tüürimees. „Vana teeb just seda, mida mõtlesin.“

Ta asus oma kohale aururooli taha, kuuldes, kuidas kapten Toomsalu jagas käske. Iga heli oli talle tuttav, kümneid kordi kuuldud. Kuid nüüd oli selles midagi uut, niisugust, mis pani tüürimehe jahmuma. Kapten Toomsalu hää l kostis väsinuna ja pingutatuna, nagu jagaks ta viimase jõuraasuga käsklusi. Ta tahtis seda küsida, kuid samal silmapilgul hakkasid masinad tööle.

„Pakpoord rool!“ hüüdis kapten.

Tüürimees pööras rooli ning hüüdis tagasi:

„Rool rikis!“

„Võta käsirool!“

Hetkegi kaotamata jooksis tüürimees alla pupile. Ta kõrvale ilmusid kohe kaks abilist, kes haarasid kinni suurest roolirattast. Ahtris solisesid vindid. Paar lühikest hetke näis, nagu ei nihkukski „Õnnelaid“ kohalt. Siis aga tundis tüürimees kõikumisest, kuidas laev hakkas pikkamisi ja raskelt liikuma.

„Pakpoord rool!“ kostis uuesti komandosillalt.

Kolm meest surus kogu jõuga käsirooli, ja pikkamisi pöördus laevanina vasakule. Vesi hakkas solisema ja alt kostis vintide pahin. Need hakkasid kiiremini töötama ja kogu laeva läbis värin.

„Liigub!“ lausus rõõmsalt üks madrustest.

Seda liikumist jälgisid pinevalt kõik. All laevaruumis kuulatasid haavatud, dekil haarasid emad kõvemini laste ümbert kinni ja üleval komandosillal tundis kapten Toomsalu, nagu muutuksid ta üsna nõrgad jalad palju tugevamaks. Ta andis jälle mõned käsud alla laevaruumi ja tüürimehele.

See vaatas käekella ning mõtles:

„Kesköö on möödas. Vana on väsinud, ta pole hommikust saadik minutikski oma kohalt lahkunud. Seepärast kostabki ta hää nii jõuetuna.“

„Õnnelaid“ liikus pikkamisi ja raskelt, kogu selle loendamatu tonni veelastiga, mis oli tunginud alla ruumidesse. Käsirool töötas kohmakalt, kuid masinad olid terved. Läbi pimeduse katsus tüürimees aimata sõidusihti ning adus, et nüüd hoidis „Õnnelaid“ sama vagu, nagu õhtu eel „Elsa“. Kui midagi ei juhtu, siis võib-olla jõuavad nad hommikuvalgeks Kõrgesaarele.

Nad olid sõitnud juba üle tunni, kui järsku kostis keset pimedat ööd mootoripõrin. Mõni hetk hiljem kõlas läbi ruupori venekeelne hüüe:

„Kas vajate abi!“

Peeaeagu kõik laevalolijad tundsid imelikku kergendust. Neid ei jäetud saatuse hoolde, ei unustatud. Kus-

kil seal pimedas mõeldi neile, vaadati võib-olla valusa südamega ööpimeduses aeglaselt edasinihkuvat tulekuma, valmistati ning korraldati abi. Nüüd tegi see teadmine inimeste südamed ütlemata rõõmsaks ja kindlaks. Paljud hüüdsid vastu:

„Ei ole tarvis... saame ise läbi! Kas jõuame varsti Kõrgesaarele?“

„Hommikuks jõuate!“ vastati ruuporist.

Nüüd vastati ka laeva komandosillalt. Kõik tundsid juba kapten Toomsalu tuttavaks saanud häält:

„Jõuame omal jõul Kõrgesaarele. Haavatuid viiskümmend kuus inimest. Palume neile kiiret abi.“

„Jääge seisma.“

„Õnnelaiu“ masinad vaikisid. Vasakult lähenes väike nobe traaler, peatudes laeva külje all. Martin laskis nõortrepi alla ja kaks meremeest ronis kiirelt pardale.

„„Elsa“ jõudis enne keskööd Kõrgesaarele,“ teatas neist esimene.

Tüürimees hakkas korraldusi tegema raskemate haavatute transportimiseks. Väike traaler ei jõudnud neid kõiki peale võtta, kuid juba teatas rahulik hääl läbi ruupori:

„Tuleme tagasi. Head reisi!“

„Paremat teile enestele!“ vastati kõikjal tulekuma valgusel.

Kaks meremeest läks tagasi ning väike traaler kadus ainsa hetkega pimedusse. Jälle hakkasid „Õnnelaiu“ masinad tuksuma. Pikkamisi, raskelt nagu puksiir, mis veab järel palgiparve, jõudis „Õnnelaid“ edasi. Tulekahjukuma valgustas mõlemale poole musta merd. Selle paistel läigatas hetkeks vesi, värvudes nagu peeglis punakaks.

Möödus tund tunni järel. Nüüd oli tuli juba peaaegu täiesti kustunud, ainult pumbad töötasid endise müraga. Mitu korda käis tüürimees all laevaruumis, süütas tiku

põlema ja silmitses vaheseina, mida hoidsid titsid. See pidas vastu. Kuid all ruumis oli vesi tõusnud.

Ta tuli tagasi oma kohale, sellest kellelegi sõna lausmata. — Ainult tema teadis, ja vahest oligi see nõnda parem. Kuid võib-olla teadis sellest ka Margus, too vana merehunt. Nad kohtusid kord trepikäigu suus. Tüürimees tuli alt laevaruumist ja vana kütja otsis vist sinna teed. Paar hetke seisid nad pimedas teineteise kõrval, leidmata sõnu, millest rääkida. Siis sammus Margus hoopis teisale, nagu poleks temal vähematki tegemist ohtliku vähestaagi, tugipuude ja ähvardava veega.

Tüürimees läitis piibu ning läks tagasi rooli juurde.

Pikkamisi hakkas öö taganema. Meri muutus justkui avaramaks ja laiemaks. Jahe tuul puhus üle laevalae. Horisondil tekkis mere ja taeva vahele pikk helendav riba. Pikkamisi lõi see roosatama, muutus ikka laiemaks ning ühes sellega hakkas tuhm augustikuu öö muutuma kahvatuhalliks.

Nüüd võis laevalael eraldada juba üksikuid kogusid. Inimesed tukkusid vahekäikude seinte ääres või olid tuule ja öörõskuse eest varju otsinud alumistes ruumides. Ainult Mikk oma noortesalgaga töötas ikka veel pumpade juures.

„Önnelaid“ näiski sellisena, nagu oli — tulest söödud, lõhutud reelingute ning segipaisatud rusuhunnikutega. Ikka veel tõusis põlenud kajutite kohalt suitsu ja vastik kõrbelehk täitis kogu ümbrust.

Vastu hommikut tõusis udu. See kerkis nagu hall läbinägematu müür, piirates kõigist külgedest laeva. Korraga kostis jälle mootoripöörin, udusein nagu rebenes alt, just vee kohalt, ning väike traaler sööstis „Önnelau“ poole.

„Pöörduge vasakule!“ hüüti ruuporisse. „Kõrgesaar on kahe kilomeetri kaugusel. Veerand tunni pärast jõuate sinna.“

Inimesed söötsid üles, tormasid reelingute juurde ja vaatasid väikest kiirpaati, mis tõi neile justkui ellu tagasipöördumise kutse.

„Kas jõuame veerand tunni pärast?“ küsiti ikka ja jälle uskumatult.

„Jõuatel“

Kapten Toomsalu hüüdis ruuporis:

„Pakpoord!“

„Õnnelaid“ kaldus pisut vasakule, vindid hakkasid laperdama. Traaler pöördus ümber, mõne hetkega kadudes uduvalli taha.

Nad jõudsid väga pikkamisi edasi, otsekui oleks kogu laeva jõud otsa lõppemas. Ahter istus hädaohtlikus sügavuses, nii et laevanina näis tõusvat kõrgele ette. Järsku raksatas midagi laeva sisemuses ja „Õnnelaid“ värises nagu loom, kes on põlvili kukkunud.

Tüürimehe peas välgatas mõte:

„Nüüd andsid titsid järele!“

Ta ootas ühe minuti, pika minuti, tundes jalge all deki värinast, kuidas vesi voolas laeva keskosa poole. Kas peab järgmine vahesein vastu, või tungib vesi masinaruumi?

Kapten Toomsalu hüüdis sillalt:

„Päästepaadid lahti sorida!“

Madrused kargasid päästepaatide juurde ja lasksid need alla. Kõik ootasid pinevalt, mida toovad järgmised hetked. Kui vesi tungib katlaruumidesse, puutub kokku tuliste ahjudega, siis... Järsku näis udusein nagu rebevat kaheks, mille vahelt keegi sirutas tohutu käe. Inimesed vaatasid hetke hämmeldudes seda imelikku pilti, siis pääses kergendusohje kõikide südametest:

„Tuletorn!“

„Kõrgesaar!“

„Tüürpoord rooli!“ kostis kapten Toomsalu hääl.

Tüürimees vajutas kogu keha raskusega roolile ja

„Õnnelaid“ hakkas käänduma paremale. Vindid pahised ahtris, raske, tinahallikas vesi hakkas ümberringi mulksuma. Järgmisel silmapilgul jooksis laev ahtriga põhja kinni.

Tüürimees vaatas komandosillale ja nägi seal kapten Toomsalu laia turja. See oli vajunud hoopis kõssi. Nüüd näisid nõrkevat ka ta jalad, käed lasksid megafonist lahti ja ta kukkus maha nagu kott. Kohe kargasid mõned madrused ta juurde. Tüürimees jättis rooli ja jooksis trepist üles. Ainsa hetkega nägi ta enda ees vana sõbra kahvatanud nägu, kokkulitsunud huuli ja halle silmi, mis väsinult sulgusid.

Üks madrustest, kes katsus teda aidata, pöördus tüürimehe poole ja näitas oma pihupesi.

„Veri?“ küsis tüürimees.

„Vist jah,“ vastas madrus segaselt.

„Haavatud,“ lausus keegi.

Nüüd mõistis tüürimees kõik. Sellepärast oligi „vana“ hää nii võõras ja jõuetu. Saksa lennukid olid haavanud teda juba õhtul, kuid ta seisis kogu öö oma kohal, võitles tule ja veega, võitles nende laste ja naiste elude eest, kes olid usaldanud oma saatuse „Õnnelaiu“ hooldeks.

Mikk tungis madruste vahelt läbi. Ta selja taga paistsid noored näod.

„Meie kanname kapteni kätel paati... olgu see meie piletiraha.“

„Tubli, tehke nii, „vana“ on seda ära teeninud,“ vastas tüürimees tasa.

Poisid tõstsid kapteni üles, võtsid kätele ning kandsid mööda laevatreppi alla. Tüürimees jälgis, kuidas nad asetaskid ta presentkatele, ja siis hakkas paat liikuma kitsa kivise saareni poole, mis paistis udust.

Mõne minuti pärast tuli sealt hulk paate. Need täitusid kiirelt inimestega, väikeste kinninõõritud pambu-

keste, odavate kohvrite ning kompsukestega. Kui paadid kaugesid, kostis läbi hommikuse udu tuttav laul.

„...meil laulud aitavad elada, võita...“ mängis neile Martin kaptenisillal seistes kaasa.

See haaras imelikult tüürimehe südant. Ta oleks tahtnud veel korraks olla noor, minna ja laulda kaasa nende noortega, keda ei kohutanud lahing ega piin.

„Martin,“ küsis ta, „kas su otsus on kindel?“

„Kindel,“ vastas see. „Aeg kutsub võitlusse, nüüd pole valikut. Kui ei löö meie, lüüakse meid.“

Tüürimees noogutas mõtlikult pead.

Kui paadid uuesti tagasi jõudsid, oli tüürimees Saarik lõpuni mõelnud oma mõtte. Võib-olla vajatakse praegusel raskel heitluse ajal punalipu alla üht vana mere-meest, kel on küll lõhkine kuub, kuid head silmad ja õiglane süda. Kui läheb see nii, siis ulatab vana mere-mees kõhklematult oma käe võitluseks viimse võitluseni.

Nende mõtetega astus tüürimees viimasena paati ja madrused võisid ta näol näha imelikku naeratust.

1945.

SISUKORD

Paljassaare tipul	5
Laeva tee	45

Vastutav toimetaja M. Jürna.

Keeleline toimetaja A. Dahlberg.

Tehniline toimetaja O. Kasemets.

Ladumisele antud 18. VII 1949.

Trükkimisele antud 30. XII 1949.

Trükiarv 9000. Paber 72:103, 1/32.

Trükipoognaid 2,875. MB-09275.

Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn,

Pikk t. 40/42. Tellimise nr 1675.

На встонском языке.

Едуард Мянник.

На мысе Пальясаар.

Fedor Dubkovetski. „KOMMUNISMI TEEDEL“.

Autor jutustab huvitavalt, kuidas Ukrainas toimus talu-
poegade ühinemine kollektiivsetesse majapidamistesse,
näitab ületatud raskusi ja saavutatud tulemusi.

V. Majakovski. „AMEERIKAST“.

Majakovski teostas 1925. a. matka P.-Ameerika Ühendrii-
kidesse ja viibis seal kolm kuud. Majakovski terav kir-
janikusilm ning bolševiku kriitiline analüüsiv meel tajusid
ja nägid ameerika mehaniseeritud, südametunnistu-
seta, võltsi elu selle libedast ja läikivast pealispinnast
kuni pehkinud juurteni. Siin ongi esitatud reisimuljed
Ameerikamatkalt. Need on põnevad, selged ja hämmasta-
mapanevad.

I. TURGENEV. „RUDIN“.

Teos kajastab XIX sajandi 40-ndate aastate ühiskond-
lik-poliitilisi probleeme kapitalismi tungimisel Venemaa
feodaalsesse ühiskonda.

H. Parker. „VANDENÕU RAHU VASTU“.

Ameerika progressiivse ajakirjaniku paljastav teos sõja-
õhutajate alatust tegevusest.

0.15
Hbl. 1.50

A
17299

7537444

„Valiksarjast“ on seni ilm

- Nr. 1. Viktor Avdejev, „KARJAD“
Jutustus sovhoosi karja evakueerimisest
Isamaasõja ajal.
- Nr. 2. Anton Tšehhov, „SIREEN“.
Teos sisaldab rea suure vene klassiku hu-
moristlikke jutustusi.
- Nr. 3. L. Friedland, „ELU PIKENDAMINE“.
Teadusliku uurimistöö tulemusi elu piken-
damise küsimuses.
- Nr. 4—5. Boris Galin, „UHES ASULAS“.
Teoses käsitletakse sõjajärgset taastamis-
tööd Donbassis.
- Nr. 6. A. Puškin, „DUBROVSKI“.
Jutustus käsitleb seltskonna ja provintsi
mõisnike elu XIX sajandil Venemaal.
- Nr. 7—8. A. Jakobson, „KASVUTUNG“.
Sisaldab meie proosameistri, Stalini pree-
mia kahekordse laureaadi neli jutustust.
- Nr. 9. M. Gorki, „KELLE POOLT OLETE TEIE,
„KULTUURIMEISTRID“?“
Sisaldab pamflette Põhja-Ameerika Ühend-
riikide tegelikkusest.
- Nr. 10. H. de Balzac, „GOBSECK“.
Teos saagiahnest liiakasuvõtjast möödunud
sajandil Prantsusmaal.
- Nr. 11—12. G. Gulia, „KEVAD SAKEENIS“.
Jutustus kolhoosielust Abhaasia mäges-
tikukülas.

Nõudke „Valiksarja“
raamatukauplusest
kirjanduse n

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00753744 4